

A „POTIOREK-OFFENZÍVÁK” Történelem BA képzés, szakdolgozat

GORCSA OSZKÁR

ABSTRACT

In my study I describe in detail the trends of the Balkan policies of the Austro–Hungarian Empire, especially such events of the end of the 19th century as, for instance, the Serbian May turning-point, the annexation crisis, etc. I furthermore expound on the trend of the armed forces of the Austro–Hungarian Empire and Serbia and I attempt to answer the question of why the Empire fell behind in the arms-race. I also deal with the introduction of the two countries’ war plans and I aspire to point out the insufficiencies of the Austro–Hungarian Empire’s war plans.

A MONARCHIA ÉS A SZERB KÉRDÉS

A szerb kérdés a második Balkán-háború végéig

A hosszú 19. század a birodalmi és nemzetállami átalakulás időszaka volt Európában. A Balkán-félszigeten a század elején megindult a nemzetté válás folyamata, amit hamarosan a nemzetállamok létrejötte is követett. Ezzel egy időben Európa többi része is átalakulóban volt. 1861-ben létrejött az olasz egység, 1867-ben az Osztrák–Magyar Monarchia, s ezt követte 1871-ben a német egység is. Ez a hatalmi átrendeződés a még elsőrangú nagyhatalomként jelen levő Monarchiának nem kedvezett, ugyanis 1859-ben Ausztria az olasz–osztrák háborúban elveszítette észak-itáliai területeit,¹ 1866-ban, a porosz–olasz–osztrák háborúban Velencét is,² de a legnagyobb csapás

1871-ben érte, mikor Ausztria nélkül, porosz vezetéssel megvalósult a német egység.³ Ezt követően egyértelművé vált, hogy a Monarchia nyugat felé többé már nem tud befolyást szerezni, így új terjeszkedési irányt kellett keresnie.

Ausztria–Magyarország a kedvezőtlen geopolitikai helyzetének, a birodalom határain belül jelentkező nemzetiségi kérdésnek,⁴ valamint az egyre hangsúlyosabban jelentkező pánszláv veszélynek köszönhetően tekintetét a Balkánra vetette.⁵ E külpolitikai lépése teljesen észszerű volt, ugyanis a vezető körök úgy vélték, hogy a két legveszélyesebb nemzetiségi mozgalommal – a románnal és a szerbvel –, amely saját állammal is rendelkezett, csak ilyen módon lehet végleg leszámolni. Emellett „Európa beteg emberének”⁶ is köszönhetően reális lehetőségként jelentkezett a déli terjeszkedés.⁷

A Monarchia a létrejöttétől kezdve a status quo politikát igyekezett a Balkánon követni,⁸ s ez a helyzet a hosszú 19. század végéig többnyire tartható is volt, de az 1900-as évek változást hoztak. Szerbia kezdett egyre nagyobb gondot jelenteni.

Ezekben az években a szávai királyság uralkodója, Obrenović Sándor önkényuralmi rendszert működtetett, amit 12 kormány megdöntése is bizonyított. Uralkodása alatt három alkotmánymódosítást is végrehajtott, s ezzel, valamint a hatályban lévő katonai reformokkal gazdaságilag végleg kimerítette az országot.⁹ Ilyen körülmények között került sor a májusi fordulatra. A katonai körök, különösen egyes fiatal tisztek, változásokra áhítoztak, s ezért Apis¹⁰ köré csoportosulva beavatkoztak a belpolitikai küzdelmekbe. Mivel nem csak a katonai körök, hanem a Liberális Párt és Haladó Párt tagjai is a gyors változások hívei voltak, összeesküvést szerveztek. Az 1901-ben megszületett tervet eljuttatták Apisnak és követőinek, akik megszervezték az akciót, s 1903. május 29-ére virradó éjjel végre is hajtották azt. Megölték a királyt, a királynét, a miniszterelnököt, a hadügyminisztert, az uralkodó három szárnységédjét és a királynő két testvérét.¹¹ Ifj. Andrassy Gyula szerint ez kiváló alkalom lett volna arra, hogy a Monarchia bevonuljon Belgrádba, és újra dominálóná tegye a befolyását a királyságon belül. Mivel a gyilkosság hírére általános felháborodás söpört végig Európán, a nagyhatalmak nagy valószínűséggel támogatták volna Ausztria–Magyarország ezen akcióját.¹²

A májusi fordulattal dinasztiaaváltásra került sor. A Habsburg-párti Obrenović-dinasztia helyére a Monarchia-ellenes Karađorđević-dinasztia került, s ezzel gyakorlatilag külpolitikai irányváltás is történt. Ezt követően Szerbia igyekezett megszabadulni a Monarchia politikai és gazdasági gyámkodásától. A dinasztiaaváltásnak köszönhetően fellazultak a gazdasági és politikai kötelékek, aminek köszönhetően a szávai királyság távolodni kezdett a dualista monarchiától. Savo Skoko jugoszláv történész szerint a dinasztiaaváltás véget is vetett a kettős királyságtól való függésnek.¹³ Fontos megemlíteni, hogy ez idő tájt Bulgária is szakított az egyoldalú osztrák–magyar orientációval, ezzel teljesen elbizonytalanítva a Monarchia balkáni státuszát.¹⁴

A helyzetet továbbá a Monarchia belső válsága is súlyosbította, ami egy időre ellehetetlenítette aktív balkáni fellépését.¹⁵ Ez megkönnyítette a szávai királyságon belül a nagyszerb gondolat terjedését és erősödését.¹⁶ Mivel a Balkán a dualista birodalom számára gazdaságilag is fontos volt, a kettős királyság vezetői megkísérelték az 1903 előtti helyzethez való visszatérést.¹⁷ Gazdasági csapással próbálták megregulázni a szerbeket. Az 1906 júliusában lejáró gazdasági egyezményt csak akkor voltak hajlandóak meghosszabbítani, ha Szerbia lemond az általa kitervelt szerb–bolgár vámunióról,¹⁸ valamint ha beleegyezik a Skoda-gyártól való fegyvervásárlásba.¹⁹ Szerbia erre nem volt hajlandó, s ezzel kezdetét vette a vámháború, amely a Monarchia számára rendkívül rosszul sült el, ugyanis elveszítette gazdasági pozícióját a térségben, s a kivitel alapján a korábbi első helyről a harmadikra esett vissza.²⁰

A vámháború kudarca után Conrad von Hötzendorf, a Monarchia vezérkari főnöke katonailag akart leszámolni a szávai királysággal, s ezt követően annak annektálását is kívánta, akárcsak az Agenor Goluchowskit²¹ követő Alois Lexa von Aehrenthal is. Viszont Aehrenthal Conraddal ellentétben Romániával és Bulgáriával kívánta ezt az akciót végrehajtani, s a győzelem után három részre szándékozta osztani az országot. A magyar kormány pedig Szerbia formális különállását kívánta.²²

A 20. század elejére azzal, hogy Aehrenthal vette át a közös külügyminiszteri pozíciót, külpolitikai változásokra került sor. Aehrenthal aktívan szándékozott beavatkozni a Balkán-félszigeten. Ezt bizonyítja a Szandzsák-vasút tervének bejelentése is.²³ Aehrenthal volt az, aki tervbe vette Bosznia annektálását is.²⁴ Hogy ez megvalósulhasson, Ausztria és Magyarország hozzájárulására is szükség volt. Mivel mindkét államon belül belpolitikai válsággal küzdöttek, s a birodalom mindkét részében úgy vélték, hogy az annexióval konszolidálódik majd a helyzet, valamint azért is, mert abban reménykedtek, hogy ez a tartományon belüli mozgalmaknak is véget vet, mindkét ország részben rábólintottak Aehrenthal tervére.²⁵

1908 nyarán Törökországban kitört az ifjútörök forradalom, s a fordulat nyomán helyreállt az alkotmány. Ez veszélyes helyzetet idézett elő, mert lehetőséget teremtett arra, hogy „Európa beteg embere” megpróbálja visszaszerezni Boszniát és Hercegovinát. A Monarchiának lépnie kellett.²⁶

1908. szeptember 16-án Buchlauban, Leopold von Berchtold gróf kastélyában sor került az orosz diplomata, Alekszandr Izvolszkij és Aehrenthal találkozására. Megállapodtak abban, hogy Ausztria–Magyarország annektálhatja Boszniát, ha feladja a Szandzsákot,²⁷ ha cserében a Monarchia megígéri, hogy támogatni fogja Oroszország azon törekvését, hogy megszerezze a tengerszorosokat.²⁸

1908. október 5-én Ferenc József bejelentette a tartományok annektálását,²⁹ amit követően diplomáciai felháborodás söpört végig a kontinensen. Ennek oka abban rejlett, hogy Ferenc József egyetlen más államot sem értesített a Monarchia szándékáról. Oroszország sérelmezte, hogy Ausztria–Magyarország előbb hajtotta

vége a tartomány bekebelezését, mint ahogy Aehrenthal ígérte, de ez valójában inkább csak ürügyként szolgált egy orosz diplomáciai hadjáratra. A felháborodás tényleges oka az volt, hogy Oroszország nem szerezte meg a tengerszorosokat, a Monarchia viszont sikeresen megerősítette a balkáni pozícióját.³⁰

Törökország, Szerbia és Oroszország elutasította az annexió tudomásul vételét. A tartományok bekebelezésének bejelentése Szerbia számára fontos pillanat volt, ugyanis ez volt az az esemény, amely összefogta a népet, aminek következtében a kormány a hadsereg reformálására és felfegyverzésére óriási hiteleket vett fel.³¹ A Monarchia e lépése készítette Szerbiát a gyors fegyverkezésre, s ennek tudható be az, hogy a Száva menti királyság felkészült a Balkán-háborúkra. Oroszország nagyhatalmi konferencia összehívását sürgette, de erre nem került sor. Szerbia elkezdte a felkészülést, s erre válaszul Conrad von Hötzendorf, a Monarchia vezérkari főnöke is felhatalmazást kapott a mozgósításra. Oroszország német figyelmeztetésre meghátrált, majd ezt követően az oroszok nyomására Szerbia is. Végül 1909-re az érintett államok elismerték az annexiót. A válságból a Monarchia került ki győztesként,³² s az annexióval Bosznia–Hercegovina közjogi értelemben is a Monarchia részévé vált.

Von Hötzendorf nagy hibának vélte a diplomáciai eljárást, mert úgy gondolta, hogy a helyzetet már csak háború oldhatja meg,³³ de mivel a magyar vezető körök ezt nem támogatták, a vezérkari főnök háttérbe szorult.³⁴ A vezérkari főnökkel ifj. Andrássy Gyula is egyetértett. Ő úgy vélte, hogy akkor kellett volna lecsapni Szerbiára, mert Oroszország a japán vereséget követően még nem volt felkészülve egy újabb háborúra.³⁵

Aehrenthal úgy tervezte, hogy az annexió után a vámháborút beszünteti, s ezzel visszaszerezheti a Monarchia korábbi balkáni befolyását. Ez azonban nem történhetett meg, mert az annexió után a gazdasági kapcsolatok szinte teljesen megszakadtak a két ország között, és a vámháború csak 1911-ben szűnt meg. Galántai József kihangsúlyozza, hogy az 1908/1909-es fellépés hiába végződött diplomáciai sikerrel, mégsem javított a Monarchia bel- és külpolitikai helyzetén, s inkább a Német Birodalomra való utaltságot erősítette fel.³⁶

1911-ben a szerb hadsereg keretein belül létrehozták az „Egyesülés vagy halál” titkos szervezetet.³⁷ A szervezetben döntő szerepe volt Apisnak és a májusi fordulatot végrehajtó tiszteknek.³⁸ Az Egyesülés vagy halál név alatt működő egyesület Nikola Pašić kormányával szemben határozottabban lépett fel. A szláv többségű, török fennhatóság alatt álló balkáni területeken partizánakciókat indítottak, a Monarchiában pedig nagyszerb izgatásba kezdtek.³⁹

Az 1910-es években az egyik válság a másikat követte. 1911-ben kitört a marokkói, amely során fennállt a veszélye annak, hogy a krízis áterjed a Balkánra is, ami a nagyhatalmak beavatkozását és a térség felosztását vonhatta volna maga után. Ez vezetett a Balkán-szövetség megkötéséhez, amit Szerbia főként a Monarchia elleni védelemként akart felhasználni.⁴⁰ 1912-ben kitört az első Balkán-háború, s az elért kezdeti

sikerek kiváltották az Osztrák–Magyar Monarchia fennhatósága alatt élő délszlávok szimpátiáját, amely hamarosan Monarchia-ellenes tüntetésekbe ment át.⁴¹ Egyesek önkéntesekként átszöktek a szávai királyságba, hogy harcoljanak szerb oldalon, mások gyűjtéseket szerveztek. Terjedni kezdtek a magyar állam ellen izgató röpiratok és az országból kitiltott szerbiai napilapok, ami a nagyszerb eszme terjedésével és erősödésével párosult. A kormányellenes hangulat is egyre erősebbé vált. Erre válaszul a kormány megnövelte a csendőrség számát a Délvidéken, a szerb nemzetiségű bírákat és ügyészeket áthelyezte az ország más területére és civil ruhás nyomozókat küldött ki a szerb mozgalmak felfedezésére.⁴²

Ugyan a Monarchia katonai körei 1912-ben is elérkezettnek látták az időt a háborúra, erre nem került sor, mert a Ballhausplatzon ezt nem támogatták. Leopold von Berchtold gróf, a Monarchia közös külügyminisztere úgy vélte, hogy egy ilyen lépéssel kiváltanák a nyugati hatalmak nemtetszését, amit ő felesleges kockázatnak tartott. Úgy gondolta, hogy az Albánia és Bulgária közé ékelődött Szerbia nem jelenthet komoly veszélyt, amíg nem szerez kijáratot a tengerre.⁴³ Ugyanakkor, Montenegró ambíciói veszélyeztették a balkáni programot, ugyanis a kisebbik szerb állam elfoglalta Szkutarit, s ennek hatására a Monarchia elindította seregeit Montenegró határainak az irányába.⁴⁴ Ezzel nagy hibát követtek el, mert I. Miklós Mirkov Petrović-Njegoš, az uralkodó még az ultimátum előtt bejelentette, hogy kiüríti a várost. Diószegi István rávilágít arra, hogy azzal, hogy a Monarchia fegyverhez nyúlt, végleg maga ellen fordította Oroszországot és a balkáni államokat. Ez volt az a pillanat, mikor végleg elmérgesedett a viszony a balkáni államokkal és a cári Oroszországgal.⁴⁵

Rövid időn belül kitört a második Balkán-háború is, amelyben a kettős monarchia szabad folyást engedett az eseményeknek, aminek oka a Balkán-szövetség felbomlása volt. Ez viszont hibának bizonyult, mert Szerbia Bécs tiltakozása ellenére is jelentős területeket szerzett, Bulgária összeomlott, s a Monarchia, amely nyíltan támogatta, nem nyújthatott segítséget, sőt a kormány késlekedése miatt nélküle született meg a kedvezőtlen béke. Szerbia ezeken a sikereken felbuzdulva megkísérelte megszerezni az adriai kijáratot. Erre Bécs ultimátummal válaszolt, Szerbia kiürítette a területeket, de ez a siker már senkit sem elégített ki, s a Monarchia eljárása óriási presztízsveszteséggel járt. A kudarc ráébresztette a birodalmat arra, hogy Szerbiával végleg le kell számolnia.⁴⁶

Szarajevó és hadüzenet

A sokak által oly régóta kívánt, egy világméretű háborúhoz vezető konfliktus nem is váratott magára sokáig. A hadüzenetre az ürügyet Ferenc Ferdinánd meggyilkolása⁴⁷ szolgálta.

Miután kiderült, hogy a merénylőket az Apis által vezetett „Egyesülés vagy halál” elnevezésű titkos szervezet fegyverezte fel, vagyis, hogy a szalak Szerbiába vezetnek,

a Monarchia vezérkari főnöke ezt nyílt hadüzenetként értelmezte, s diplomáciai előkészítés nélküli, azonnali támadást követelt, hogy egy gyors sikert követően kész helyzet elé állítsa a nagyhatalmokat.⁴⁸ Valószínűleg Conrad tervét lett volna célszerűbb végrehajtani, ugyanis, bár Európa-szerte egyhangúan fogadták az esemény hírért, mégis „jellegzetes balkáni barbárságnak”⁴⁹ titulálták a történeteket, s ha a Monarchia a merényletet követő napokban lerohanta volna Szerbiát, az események másként alakulhattak volna.

Von Hötendorffal Berchtold és Ferenc József is egyetértett, de ők a diplomáciai előkészítés hívei voltak. A hadüzenet előtt meg akarták szerezni II. Vilmos császár támogatását.⁵⁰ Ez, valamint az a tény, hogy Tisza István július 8-áig a háború ellenzője volt,⁵¹ mert félt egy világméretű háború bekövetkezésétől,⁵² lehetőséget adott a két szövetséges blokk nagyhatalmainak a háborúra való felkészüléshez. 1914. július 19-én Bécsben, a minisztertanácsi ülésen megállapították a Szerbiának átnyújtandó jegyzék végleges szövegét és az átadás időpontját,⁵³ s ezzel a háború diplomáciai előkészítése már lassan teljessé vált. Már csak az ultimátum átnyújtása váratott magára, amire gróf Berchtold július 22-én utasította is Wladimir Giesl bárót.⁵⁴ A Monarchia belgrádi követe 23-án átadta az ultimátumot, melyet a szerb kormány feltehetőleg az orosz állásfoglalás⁵⁵ miatt elutasított.⁵⁶ Ezt követően már csak egy lépés maradt. Július 28-án a Monarchia hadat üzent.⁵⁷

ERŐVISZONYOK ÉS HADITERVEK

Ausztria–Magyarország hadseregfejlődésének elmaradása

Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakát joggal nevezi az utókor a „*boldog békeidők*” korszakának. A birodalom 1867 és 1914 között hosszú békeidőszakot élt át, s e fél évszázad alatt csupán néhány rövid hadjáratban vett részt. Ilyen volt az 1869-ben a Cattarói-öböl környékén kitört lázadás leverése, 1878-ban Bosznia és Hercegovina katonai megszállása, majd ezt követően, az 1882-ben a Hercegovinában és Dél-Dalmáciában kirobbant fegyveres felkelés megfékezése. A Monarchiának ezt követően már csak nemzetközi békefenntartó akciók keretei között jutott lehetősége háborús tapasztalatok szerzésére.⁵⁸ A hadseregfejlesztésre többek között Ferenc József és Ferenc Ferdinánd szűklátókörűsége miatt sem kerülhetett sor, vagy csak nagyon lassan, ugyanis a Monarchia két vezető személye elvetette a technikai újításokat. Ezzel magyarázható az, hogy a birodalom a századfordulóhoz közeledve egyre inkább lemaradt a fegyverkezésben. E tények ismertetésére Balla Tibor különösen nagy figyelmet szentel tanulmányaiban.⁵⁹

A birodalom vezető politikusai ugyan felismerték, hogy az 1868-ban hozott véderőtörvényt⁶⁰ módosítani kell, s tettek is erre kísérleteket, de tervüket az ellenzék gyakran megghiúsította. Erre kiváló példa Tisza Kálmán 1889-es véderő-reformja,⁶¹ amelynek elfogadtatása a miniszterelnök lemondásához vezetett.

Újabb véderőtörvényt csak 1912-ben sikerült Tisza István miniszterelnöknek keresztülvinnie a magyar parlamentben, s azt is csak az ellenzéknek a parlamentből való eltávolítását követően.⁶² A véderőtörvény elfogadtatása azért ütközött akadályba, mert az ellenzék kifogásolta azt, hogy az új, az uralkodó által kívánt véderőtörvény értelmében egyre kevésbé érvényesült volna a magyar befolyás a közös hadsereg keretein belül.⁶³

Tisza István helyesen felismerte, hogy a Monarchia hadseregét sürgősen meg kell reformálni, és létszámát meg kell emelni, de az 1912-ben hozott intézkedések már túl későn történtek ahhoz, hogy a Monarchia fel tudjon kellőképpen készülni a „Nagy Háborúra”.

A Monarchia haderejének szervezete és létszáma

A birodalom hadserege az 1868-as véderőtörvény értelmében szárazföldi haderőből és hadiflottából állt. A szárazföldi haderő alapvetően két fő részre, a közös hadseregére és a magyar (illetve horvát), valamint az osztrák királyi honvédségre (Landwehrre) oszlott. Ezt egészítette még ki a császári és királyi népfelkelés.⁶⁴

A Monarchia szárazföldi haderejének gerincét a német vezényleti és szolgálati nyelvű közös hadsereg alkotta, amelynek békelétszámát 36 000 tiszt és 414 000 főnyi legénység képezte. A közös hadsereg, amelyben minden fegyver- és csapatnem képviseltetve volt, a haderő első vonalát jelentette, s bármikor bevethető volt.⁶⁵ Ebből az következik, hogy a K.u.K. hadsereg legénysége volt a legjobban kiképezve, és ezáltal hivatva a csaták megvívására. A haderő második vonalát a magyar és horvát honvédség, illetve az osztrák Landwehr alkotta. Utóbbi vezényleti nyelve a német volt, a honvédségé viszont a magyar (illetve horvát).⁶⁶ A honvédség és a Landwehr kezdetben nem rendelkezett tüzérséggel, de a későbbi fejlesztések nyomán bekerültek a haderő első vonalába. A harmadik vonalba a magyarországi népfelkelés, illetve az ausztriai Landsturm tartozott.⁶⁷ A népfelkelő egységek, amelyek a haderő harmadik vonalát (a honvédség és a Landwehr felzárkózását követően a második vonalát) képezték, békeidőben nem léteztek, ezeket az alakulatokat csak háborúban hívták össze.⁶⁸ A Monarchia a szárazföldi haderejének békebeli létszáma alapján csak Olaszországnál volt erősebb, de a lakosságszámot és területi nagyságot figyelembe véve megállapítható,⁶⁹ hogy a birodalom nagy hadipotenciállal rendelkezett, csak időre lett volna szükség, hogy mindezt kifejthessék. Fontos megemlíteni Hajdu Tibor azon megállapítását, hogy a birodalom magyarországi felében nagy gondot jelentett a sorozás, amelyen a sorkötelesek egyharmada egyszerűen nem jelent meg.⁷⁰

Ami a másik haderőnemet, a haditengerészetet illeti, még az olasznál is gyengébb volt. A flotta 1914. július végéig két csatahajórajt, egy cirkáló- és két torpedóflottillát, valamint hat tengeralattjárót foglalt magába.⁷¹

A hadsereg technikai fejlesztése elmaradt a többi nagyhatalomével összehasonlítva. A Monarchia 1911-ben a hadseregére kevesebb mint negyedét költötte annak, amit Németország, s kicsivel többet, mint egynegyedét annak, amit Oroszország. Ami a besorozást illeti, a birodalom 159 500 újoncot sorozott be évente, ami a lakosságszámot tekintve 20%-kal kevesebb Németországnál, de ilyen szempontból Oroszországnál 50 százalékkal több.⁷²

1914-re, a háború előestéjén a hadsereg hadilétszáma a teljes mozgósítás után 3 350 000 fő volt. Ez volt a Monarchia teljes hadi potenciálja.⁷³

A Szerb Királyság hadereje

Szerbia a 19. század második felétől szinte állandóan harcban állt szomszédjaival, aminek köszönhetően értékes tapasztalatokat szerzett. Ez különösen igaz a Balkán-háborúk időszakára is, amik felkészítették a szerbeket a jól felszerelt, de kevés tapasztalattal rendelkező nagyhatalom támadására. A szerbek azonban gazdaságilag teljesen kimerültek a Balkán-háborúkban, így ezt követően a legnagyobb gondot a hadsereg modernizálása jelentette számukra.⁷⁴ Szerbia helyzetét továbbá az is súlyosbította, hogy a Monarchiával ellentétben nem rendelkezett saját fegyvergyárral, így csak kereskedelem révén tudott fegyverhez jutni. Mindez óriási anyagi áldozatokat követelt, s ezért a szerb kormány hitel nélkül ezt nem tudta volna megvalósítani. A gondot azonban az jelentette, hogy a parlament nem szavazta meg a szükséges hitelt.⁷⁵

Hogy Szerbiának nincs saját fegyvergyára, az egyértelműen megmutatkozott a hadsereg fegyverzetében. Érezhető volt az orosz és francia befolyás, ami az 1906-os osztrák–magyar–szerb vámháborút követően érhető is volt. Ugyanakkor, ennek ellenére ezeknek a fegyvereknek a többsége még régi mintájú volt.⁷⁶

Ami a haderőt illeti, Szerbia a méreténél és a lakosságszámánál tekintve egyértelműen jóval kisebb erőt képviselt a Monarchiánál. Az ország minden férfi lakosa 18–45 évig hadköteles volt.

Az ország fegyveres erejét hat első vonalbeli hadosztály (I. Duna-, I. Drina-, I. Morava-, I. Timok-, I. Šumadija- és egy kombinált hadosztály), öt második vonalbeli (tart.) hadosztály (II. Duna-, II. Drina-, II. Morava-, II. Timok-, II. Šumadija-hadosztály), egy lovashadosztály és öt harmadik vonalbeli (népfelkelő) hadosztály képezte. Ez összesen kb. 330 000 puskát, 8500 lovas, 528 tábori ágyút, 60 tarackot és 6 mozsarat jelentett.⁷⁷ Manfred Rauchensteiner kiemeli, hogy a szerb hadsereg létszáma főleg a tartalékosoktól függően alakult. Ő a létszámot József főherceggel ellentétben 210 000 és 350 000 fő között állapította meg, ami ellen a Monarchia kb. 280 000 és 290 000 körüli létszámot tudott a háború pillanatában szembeállítani.⁷⁸ Az első és második vonalbeliek tapasztalt, harcedzett katonák voltak, míg a harmadik vonalbeliek a tartalékokat képezték.

Szerbia egy eljövendő háború esetén számíthatott a kisebbik szerb államra, Montenegróra is. A montenegrói hadseregbe 18–62 évig osztottak be embereket, tehát szinte az ország teljes férfi lakossága fegyverben állt.⁷⁹ Akár azt is mondhatnánk, hogy az ország hadseregét népfelkelő alakulatok képezték. Montenegro így összesen kb. 40 000-45 000 főt tudott fegyverbe állítani.⁸⁰

Haditervek

A Monarchia haditerve

A háború kitörését követően a fő kérdéssé vált, hogy a Monarchia balkáni frontja egyszerű mellékfronttá fog-e válni, ahol csak a határ védelmét tudják majd a seregeikkel biztosítani azok csekély létszáma miatt, vagy sikerül-e Szerbiát Oroszország általános mozgósítása előtt lerohanni. A vezérkari főnök, Conrad von Hötzendorf egy kétfrontos háború lehetőségével is számolt, s ezt mutatják a kidolgozott haditervei is. A rendelkezésére álló 48 hadosztályt három részre osztotta:

- 1.) „*Kriegsfall R*” (28 hadosztály),
- 2.) „*Kriegsfall B*” (12 hadosztály),
- 3.) „*Minimalfall B*”⁸¹ (8 hadosztály).

A „*Kriegsfall R*” terv a vezérkari főnök elképzelése szerint akkor lépett volna életbe, ha Oroszország hadat üzen, és orosz–osztrák–magyar vagy kétfrontos (orosz–osztrák–magyar–szerb) háború alakul ki. Ekkor az Oroszország ellen kialakított „*A-Staffel*” (28 hadosztály) egységei (1., 3., 4. hadsereg) északra vonulnak, s hozzájuk csatlakoznak az ún. „*B-Staffel*” egységei is. Ha viszont egy lokalizált háborúra került volna sor a Balkánon, akkor a vezérkari főnök délre szándékozta küldeni az ún. „*Minimalgruppe Balkan*” egységeket és a „*B-Staffel*” egységeket is. Mivel fennállt a kétfrontos háború lehetősége, azzal is számoltak, hogy a Balkánon támadó hadműveletre nem fog rögtön sor kerülni, úgyhogy ebben az esetben határvédelmi céllal látták volna el a „*Minimalfall B*” csoportot, amelyet már a kezdettől fogva a déli határ biztosítására szándékoztak küldeni.⁸²

A Monarchia balkáni tervét Oskar Potiorek tábornagy még akkor dolgozta ki, amikor a birodalom vezérkari főnökének a helyettese volt, s így már érthető is, hogy a későbbiekben miért is ragaszkodott annyira az eredeti tervhez. Az elképzelés egyszerű volt: Bosznia felől kell támadni két hadsereggel, s ugyanígy északról is offenzívát kell indítani, amelynek köszönhetően lehetőség nyílik a szerb hadsereg bekerítésére és megsemmisítésére. Potiorek tábornagy tehát azzal számolt a kezdetektől, hogy a szerbek főereje északról, a Dunától délre fogja várni a támadást. Potiorek elgondolásai alapján a vezérkar a hadműveleti terveket is kidolgoztatta, amelyek 1914 júliusáig változatlanok maradtak.⁸³

A Monarchia haditerve első ránézésre szinte tökéletesnek mondható, de ha részletesen elemezzük azt, rögtön kiderül, hogy volt egy nagy gyengéje. A terv a rugalmassága ellenére egy bizonyos lépéssorrendet követelt meg, amit a kétlépcsős hadseregszállítás is bizonyít. Ez azt jelentette tehát, hogy bármilyen váratlan esemény, hirtelen változtatás kudarcba juttathatta a tervet. A mozgósítás után, mondhatni, ez is történt.⁸⁴

Szerbia haditerve

Szerbia haditervét, amely a mélységi védelem elvére alapult, Radomir Putnik vezérkari főnök és Živojin Mišić vajda (vezérkarifőnök-helyettes) dolgozta ki Bosznia–Hercegovina annektálását követően.⁸⁵ A tervet a földrajzi viszonyok által biztosított védelemre alapozták. Az alapvető elképzelés a stratégiai várakozásnak nevezhető lépés volt. A terv a következő volt: védekezni, amíg stratégiai és politikai helyzet nem tisztázódik, majd ezt követően a helyzet alapján cselekedni. A szerb haditerv lényege az első fázisban tehát a védelem volt, majd a megfelelő pillanatban az ellenoffenzívába való átmenet és az ellenség kiűzése az ország felségterületéről.⁸⁶

A szerbek tisztában voltak azzal, hogy nem lesznek képesek megverni az 53 milliós Monarchiát, még kétfrontos háború esetén sem, ezért a fő céljuk minél erősebb osztrák–magyar haderők lekötése volt, hogy az orosz frontot segítsék. Azt, hogy Szerbia a védelemre rendezkedett be, a hadseregének a felállítása is bizonyítja. A fő erőket északra vezényelték.⁸⁷

AZ ELSŐ „POTIOREK-OFFENZÍVA” ÉS FŐBB ESEMÉNYEI

Mozgósítás és felvonulás⁸⁸

1914. július 25-én a Monarchia részleges mozgósítást rendelt el, ami a „*Minimalgruppe Balkanra*” és a „*B-Staffelra*”, valamint a flotta egy részére és a dunai monitorokra vonatkozott.⁸⁹ A részleges mozgósítás kihirdetése azt bizonyítja, hogy Ausztria–Magyarország a végsőkig bízott abban, hogy a háború lokalizálható lesz.⁹⁰ Emellett a részleges mozgósítás üzenetértékű is lehetett, ugyanis ezzel feltehetőleg azt próbálta jelezni, hogy a mozgósítás csak Szerbia ellen irányul, tehát nem oroszellenes élű, így kontinentális háború esetén csakis Oroszországot sújtaná a háborús felelősség súlya.⁹¹

Július 25–28. között hivatalosan béke volt, mivel a hadüzenetet még nem küldték meg, bár a hadsereget már mozgósították. Ez idő alatt Szerbia kényes helyzetbe került, mivel a vezérkari főnök, Radomir Putnik nem tartózkodott az ország területén. Lányával 1914 nyarán Bad Reichenhallban, majd Bad Gleichenbergben üdült.⁹² A hazautazásra csak az ultimátum megküldését követően szánta el magát. A hazaútja Ausztria–Magyarországon keresztül vezetett, amit Tersztyánszky Károly

lovassági tábornok nem akart tétlenül szemlélni. A politikai hozzájárulás előtt Kelenföldön feltartóztatta, s hadifogolyként kívánta kezelni.⁹³ A feltartóztatás tervét viszont az uralkodó nem díjazta, lovagiatlannak tartotta, s ezért elrendelte a szabadon bocsátásukat és külön vonatot biztosított számukra hazafelé.⁹⁴ Alfred Kraus az uralkodó eme döntését azzal magyarázta, hogy mindez a vezérkari főnök kívánására történt, mert az úgy vélte, hogy jobb, ha az idős és iskolázatlan Radomir Putnik irányítja a szerbeket, mint egy fiatal, Franciaországban tanult és kiképzett tiszt.⁹⁵

A mozgósítás az eredeti terv alapján történt és von Hötzendorf vezérkari főnök, bár tisztában volt vele, hogy Oroszország be fog avatkozni, mégis a „*Kriegsfall B*” terv alapján mozgósított, ami az egyfrontos háború melletti elkötelezettséget jelentette.⁹⁶ Ez nagyon gyorsan súlyos hibának bizonyult. 1914. július 31-én megérkezett az orosz mozgósítás híre, melyre a Monarchia is általános mozgósítással volt kénytelen válasszolni.⁹⁷ Az általános mozgósításra rendkívül szerencsétlen időpontban került sor, ugyanis a 2. hadsereg már úton volt a szerb határ felé, s mivel a sereg megfordítása és északra való küldése vasúttechnikai gondok miatt nehézségekbe ütközött volna, az eredeti terv szerint jártak el, folytatták a délre való szállításukat, és csak 18-án tervezték a hadsereg északra való vezénylését.⁹⁸

Ezzel a déli fronton három hadsereg vonult fel: az 5. és 6. Boszniában, és a 2. északon, a magyar a Délvidéken. Potiorek tábornok mozgópillanatában nem volt azzal tisztában, hogy a 2. hadsereg felvonulása technikai okok következménye volt, így már a támadást kezdte tervezni, mire kiderült, hogy a 2. hadsereg nem lépheti át a Dunát és a Szávát. Potiorek ennek ellenére úgy vélte, hogy a hadsereg ereje védelmi feladatok ellátására túl nagy, így támadás mellett döntött, s úgy vélte, hogy 18-áig, a 2. hadsereg északra való szállításáig ki tudja eszközölni a Balkánon a győzelmet. A győzelemre Bulgária miatt is szükség volt, mert egy átütő siker Bulgária hadba lépését eredményezhette volna a központi hatalmak oldalán.⁹⁹

Potiorek szerint a szerb hadsereg hat nap leforgása alatt megtörhető lett volna, ezért legkésőbb 12-én támadni akart. Szándéka viszont nehézségekbe ütközött, ugyanis már a felvonuláskor is gondok jelentkeztek. Az 5. hadsereg felvonulását késleltette két vasúti baleset, ami miatt a hadseregpáncsnok kérte, hogy a támadást két nappal halasszák el. Erről Potiorek hallani sem akart, s követelte, hogy a katonák mielőbb sorakozzanak fel a határ mentén. Ez csak erőltetett menettel volt lehetséges, aminek következménye az lett, hogy az emberek kimerülten indultak támadásba.¹⁰⁰ Emellett az 5. hadsereg egy része augusztus 11. helyett csak 16-án érte el rendeltetési helyét, ami tovább gyengítette az 5. hadsereget.¹⁰¹

A 6. hadsereg támadása későbbre, 18-ára volt időzítve, mert a boszniai keskeny nyomtávú vasutak nem tették lehetővé a gyorsabb felvonulást. Farkas Márton felhívja a figyelmet arra, hogy a tábornok már az elején súlyos stratégiai hibát követett el azzal, hogy az 5. és 6. hadsereget túlságosan távol helyezte el egymástól,

és ezzel ellehetetlenítette azok együttműködését. A két hadsereg között 100 kilométer volt, ami hat nap időbeli távolságot jelentett. Emellett az is gond volt, hogy a 2. hadsereg nem kapcsolódhatott be aktívan a harcokba, így az 5. hadsereg bal szárnya a kezdettől fogva veszélyben volt.¹⁰² A felvonuláskor egy Boszniába való montenegrói betöréssel is számoltak, aminek feltartóztatására két dandárnyi erőt állomásoztattak a montenegrói határon.¹⁰³

Szerbiában a mozgósítás a vasúti és közúti hálózat fejletlensége ellenére is gyorsan és gond nélkül zajlott.¹⁰⁴ Mivel a szerbek a támadást Belgrád két oldalán várták, ezért a hadsereg zömét Palanka–Arandjelovac–Lazarevac mögé kívánták felsorakoztatni, kisebb erőket pedig a Duna vonalán és Nyugat Szerbiában. Így tehát az 1. szerb hadsereg keleten, a 2. hadsereg nyugaton, a 3. pedig Északnyugat-Szerbiában helyezkedett el, és várta az ellenség kezdő lépését. A szerb hadvezetés Montenegro támogatására is számított a háború kezdő pillanatától, de mivel a montenegrói sereg kis létszámú volt, ezért alá volt rendelve a szerb vezérkarnak.¹⁰⁵

Az első offenzíva hadműveletei¹⁰⁶

Az első offenzíva augusztus 11-éről 12-ére virradó éjjel vette kezdetét, amikor a 2. hadsereg az eredeti terv szerint „tüntetésbe” kezdett a Száva–Duna vonalon. A tüntetés fő célja a szerb seregek egy részének lekötése volt, hogy ezáltal az 5. hadsereg minél kisebb veszteségekkel tudjon átkelni a Drinán. A tüntetés során több kisebb település került a 2. hadsereg egyes egységeinek kezébe. Így került sor Szabácsnak a 44. gyalogezred általi elfoglalására is.¹⁰⁷ Az eseményre József Ágost főherceg a következőképpen emlékezik vissza:

„Augusztus 12-én reggeli 3 órakor a Száva partjára állottam, várva a 44. ezredet. Éppen az első századok érkeztek és halkán beugráltak a készen levő vaspontonokba. Néhány meleg szóval buzdítottam Somogy derék fiait, akik sapkájukkal integettek szótlanul felém. »Los!« – Halkan siklik a Száva vizén ék formában a pontonok sora. (...) 3 óra 14 perc... Látom, mint közelednek a pontonok a túlsó parthoz... Helyenként ködsávok húzódnak a folyó fölött lassan lefelé, mintha csak az angyalok akarnák 44-eseimet fátyollal elfödni, hogy az ellenséges golyók célt tévesszenek... Most!... Két... három fegyvervillanás odatúl. Az első lövések durrannak... Kigyullad az egész part a vízen túl, villog, pislog és ropog a szerbek gyorstüze. (...) A tüzelés mind hevesebb lesz, az egész partot fényesen megvilágítja... (...) 5 óra 50 perckor délután Dáni Balázs tábornok kitűzi a feketesárga lobogót Šabác templomának tornyára...”¹⁰⁸

A 2. hadsereg tevékenységével egy időben kezdte meg az 5. hadsereg is a Drinán való átkelést. Az 5. hadsereghez tartozó XIII. és VIII. hadtest az átkelés során nehézségekbe ütközött a heves szerb ellenállás és a kegyetlen terepviszonyok miatt.¹⁰⁹ A VIII. hadtesthez tartozó 21. lövészhadosztály eleve későn érkezett a számára

kijelölt szakaszra, valamint nem rendelkezett az átkeléshez szükséges eszközökkel sem, ezért nem is erőltette a folyón való átkelést, hanem letáborozott a nyugati parton, a 9. hadosztály pedig a hídverés elhúzódása miatt nem tudta elérni az ellenséges partot.¹¹⁰ A XIII. hadtesthez tartozó 42. honvéd hadosztály Zvorniknál nagyobb nehézségek nélkül átkelt, de a hadtest centruma, a 36. gyaloghadosztály az átkelést követően súlyos elhárító tűzbe keveredett. A hadosztály helyzetén a sűrű erdős terep is rontott, ezért annak előrenyomulása megrekedt. A 13. gyalog- és a 11. hegyi dandár a Drina áradása miatt nem tudott átkelni Loznicánál a folyón, így a 36. gyaloghadosztály útvonalát vette igénybe, ami a csapatok összekavarodásához vezetett.¹¹¹ Az átkelésnél jelentkező nehézségek miatt az 5. hadsereg csak 13-án állt harcra készen.¹¹² Radomir Putnik vezérkari főnök a nyugati átkelés hírére helyesen felismerte, hogy a támadás fő iránya nem észak, hanem nyugat, így ennek megfelelően változtatott a hadsereg felállításán. A haderő egy részét a szabácsi hídfőállás likvidálására küldte, a fő erőket pedig az ellenség nyugat felőli bevarására, északnyugatra.¹¹³ Ezzel a kezdeményezés egyre inkább a szerb hadsereg kezébe helyeződött át.

A VIII. hadtest egységeinek csak 14-én sikerül elfoglalni a Lješnica feletti magaslatokat,¹¹⁴ így a XIII. hadtest, amely onnan kellett volna, hogy tüzérségi támogatást kapjon, 14-éig nem tudott támadni. 14-én került a Cer-hegység a 21. lövészhadosztály kezébe, s ekkor foglalta el a XIII. hadtest Loznicát. Loznica elfoglalása csak a szerbek meglepetésszerű visszavonulása miatt vált lehetségessé nagyobb veszteségek nélkül. Ezzel egy időben a szerbek támadást intéztek Szabács ellen, de offenzívájukat az ott állomásozó alakulatok visszaverték, amit követően a 2. hadsereg Szabácsot megerősítette a 29. gyaloghadosztállyal. Újabb támadásra azonban nem került sor, mert a szerbek egyszerűen visszahúzódtak a Dobrava patak mögé. Putnik haditerve szerint jártak el.¹¹⁵

Augusztus 12–14-éig a Monarchia csapatai mérsékelt sikereket könyvelhettek el, de ez többnyire csak azzal magyarázható, hogy ennyi időre volt szükség, amíg a szerb hadvezetés felismerte az ellenséges hadműveletek fő irányát. Eddig az osztrák–magyar csapatok csak kisebb erőkkel néztek szembe. 15-étől a helyzet radikális fordulatot vett, miután az ellenség a 2. és 3. hadsereggel erőteljes támadásba ment át az 5. hadsereg ellen.¹¹⁶

A ceri csata (augusztus 15–21.)

Augusztus 15-én az osztrák–magyar hadvezetőség nem volt tisztában a vele szemben álló erőkkel, s ezért, valamint a szerbekkel szemben elért korábbi sikereken felbuzdulva elrendelte a Krupanj–Zavlaka–Tekeriš vonal birtokba vételét, ami azzal magyarázható, hogy a fősereg elleni döntő összecsapást Valjevo környékén várták, magyarázza Farkas Márton. Az 5. hadsereg hadosztályainak a következő

parancsokat adták: a 21. lövészadosztálynak Desičet, a 9. gyalghadosztálynak Tekerišt, a 11. és 13. önálló hegyi dandárnak Krupanjt, s a 36. gyalghadosztálynak Zavlakát kellett megszállnia. Az osztrák–magyar elképzelés azonban nem valósult meg. A 36. gyalghadosztály utánpótlása késett, mert az nem rendelkezett elegendő lőszerrel, és még az élelem is fogytán volt, így csak az ellenség védőállásáig jutott el. A 11. és 13. önálló hegyi dandár későn kapta meg a támadási parancsot, így a kitűzött időben még messze volt Krupanjtól, de a 9. gyalghadosztály sem érte el a kitűzött célt, ugyanis az állandó támadások és a hőség hatására a kitűzött céltől egy óránypora megálltak. A 21. lövészadosztály is hasonlóan járt: a szabácsi országúttól 7 kilométerre rekedt meg.¹¹⁷

Az erőltetett menetelésért óriási árat kellett fizetnie az osztrák–magyar hadvezetésnek. A seregek olyannyira kifáradtak, hogy este, a táborozás előtt nem biztosították a táborhelyet sem. Ez vezetett a 21. Landwehr lövészadosztály katasztrófájához. A szerb kombinált hadosztály 2. számfeletti ezrede parancs szerint cselekedve a Cer-hegység keleti magaslatai felé haladt, s útközben, teljesen véletlenül beleütközött az alvó 21. lövészadosztályba. A szerbek megrohmozták az alvó katonákat, akik miután rájöttek, hogy mi is történik, szívósan ellenálltak. A csatába fokozatosan újabb és újabb szerb egységek érkeztek, így reggelre már a 21. Landwehr lövészadosztály 6., 8. és 28. ezrede állt harcban a szerb kombinált hadosztály 1., 2. és 6. számfeletti ezredével.¹¹⁸ A nap végére a szerb tapasztalat megmutatkozott, és a 21. lövészadosztály, bár hátrálni kényszerítette a szerbeket, a tisztek többségét elveszítette,¹¹⁹ melyet követően a hadosztály egyes alakulatai pánikszerűen vonultak vissza a Drináig.¹²⁰ Az osztrák–magyar támadás csak azért nem omlott össze 16-ára, mert a szerb hadsereg a sebesültek gondozása miatt nem használta ki a lehetőséget a teljes Cer-hegység visszafoglalására. Amíg a kombinált hadosztály a sebesültekkel volt elfoglalva, addig az osztrák–magyar 9. hadosztály átkaroló támadásba kezdett a 6. szerb számfeletti ezred ellen, amelyet visszavonulni kényszerített. Ez az akció, amely a teljes szerb kombinált hadosztály visszavonuláshoz vezetett, megmentette az 5. hadsereg balszárnyát, s ezzel ideiglenesen a teljes hadsereget is az összeomlástól. Ez viszont korántsem jelentette a kombinált hadosztály megsemmisülését, ugyanis a Šumadija I. és a kombinált hadosztály rövid időn belül ismét akcióba lendült, s megakadályozta a 21. Landwehr lövészadosztály megerősítését, valamint a 2. és 5. osztrák–magyar hadsereg együttműködését is. A csata állása egyre inkább a szerbeknek kedvezett.¹²¹

17-én az 5. hadsereg továbbra is elkeseredett harcot vívott Tekeriš–Jarebice–Krupanj vonalában, aminek a fő oka az volt, hogy az ellenség 3. hadseregének legnagyobb része itt állomásozott. 17-én a 2. hadsereg is elkeseredett harcot vívott a szerbek ellen, ugyanis az ellenség újabb heves támadást indított Szabács ellen, amely még mindig

sikertelennek bizonyult, de óriási veszteségeket okozott. Valamikor a szerb támadás ideje alatt, 17-én az osztrák–magyar seregek kb. 150 szerb hadifoglyot lőttek le.¹²²

Az osztrák–magyarok a támadásokat 18-áig folytatták eredménytelenül, s ez idő alatt csak a veszteségeik számát sikerült növelni. A ceri csata 3. napján a helyzet már egyre válságosabbá vált. Az 5. hadsereg bal szárnya, amelyet szinte már csak a 9. hadosztály képviselt, egy egységes szerb támadás hatására összeomlott volna. Potiorek szerencséjére a szerbek nem tudták kihasználni kétszeres túlerejüket a magányos hadosztály megtörésére. A 2. hadsereg alakulatai Tersztyánszky vezetésével a szerb Šumadija I. ellen támadást indítottak, s visszavonulni is kényszerítették az egységet, de miután üldözőre fogták a szerb hadosztályt, heves szerb ellenállással találták magukat szemben Dobričnál. Így be kellett ásniuk magukat, ezzel pedig ellehetetlenült az 5. hadsereggel való összetalálkozás, mellyel együtt a szerb főerők bekerítésének terve is kudarcba fulladt.¹²³ Az 5. és a 2. hadsereg támadása tehát holtpontra jutott. 19-én ugyan folytak még a harcok, de az utánpótlás akadozása miatt félő volt, hogy a szerbek újabb támadásainak az osztrák–magyar seregek nem fognak tudni ellenállni, így a bevetett egységek kénytelenek voltak a kiindulópontig, a Száva és a Drina vonala mögé visszavonulni. Az első Szerbia elleni hadjárat tehát kudarcra zárult.¹²⁴ Az 5. hadsereg vesztesége 600 tiszt és 22 000-23 000 katona volt. A kudarcnak óriási morális hatása lett, s ahelyett, hogy javított volna a harci szellemén, nagymértékben rontott azon.¹²⁵

A MÁSODIK „POTIOREK-OFFENZÍVA”¹²⁵

A szerb hadsereg a Monarchia felségterületén

Potiorek az első kudarc után továbbra is támadólag szándékozott fellépni Szerbia ellen, amihez a hadsereg-főparancsnokság szeptember 4-én hozzájárulását is adta. A helyzeten nehezített a tény, hogy az első szerbiai offenzívát követően, augusztus 24-én – majd egy héttel később, mint tervezték – a 2. hadsereget az északi, galíciai hadszíntérre vezényelték.¹²⁷ Ezzel a Monarchia déli határa szinte védtelenül maradt. Potiorek tábornakság ekkor az újabb támadó hadműveletek kezdetéig a déli határszakasz védelmét a 2. hadsereg kötelékébe tartozó 7. és 29. hadosztályra,¹²⁸ a 107. népfelkelő dandárra, a zimonyi nehéztüzérségre és a dunai hajórajra bízta. Az 5. és 6. hadsereg továbbra is a drinai határszakasz biztosítását volt hivatott ellátni, akárcsak az első offenzíva megkezdése előtt.¹²⁹ Időközben olyan hírek érkeztek, miszerint a szerbek a Délvidékre és Boszniába készülnek betörni.¹³⁰ Ebben volt is igazság, mert abban a periódusban, amikor a kis létszámú szerb sereg óriási győzelmet tudhatott maga mögött, az antanthatalmak helyzete egyre csak romlott a többi fronton. A német seregek már a Schlieffen-terv alapján Párizs felé haladtak,

míg keleten az orosz 2. hadsereg vereséget szenvedett Tannenbergnél. Az antant-hatalmaknak szükségük volt a győzelemre, gyors sikerre, hogy az ingadozó Romániát, Olaszországot vagy Görögországot megnyerhessék. Ezért a francia és orosz hadvezetés a szerb hadvezetéstől egy offenzíva indítását követelte.¹³¹ Bár Radomir Putnik, a szerb vezérkari főnök az ország ellenségektől való megtisztítását követően csapatait pihentetni és átfegyverezni kívánta, a rá nehezedő francia és orosz nyomás miatt kisebb erőkkel ugyan, de támadni kényszerült. Nem akarta elveszíteni Oroszország támogatását. Az offenzíva fő célja az lett volna, hogy rákényszerítse a dualista monarchiát seregeinek megosztására, ezzel meggyengítve az északi osztrák–magyar–orosz frontot. A szerb főparancsnokság ekkor még nem szánta el magát döntő cselekvésre, nem kívánt nagy kiterjedésű offenzívát indítani a Monarchia ellen, de hogy az antant-hatalmakat megnyugtassa, szeptember elején egy szerémségi és boszniai betörés mellett határozta el magát.¹³²

A szerb hadvezetés azt tervezte, hogy az 1. hadsereggel és az užicei sereggel átkel a Száván és támadásba kezd, míg a 2. és 3. hadsereggel védelemre helyezkedik be. A szerb hadsereg-főparancsnokság a következő haditervet dolgozta ki:

- 1.) Az 1. hadsereg (Duna I., Šumadija I., obrenováci alakulatok és a lovashadosztály) Petar Bojović tábornagy vezetésével átkel Novo Selo és Skela településnél a Száván, elfoglalja a Szerémséget, és megakadályozza az ellenséges erők egyesülését.
- 2.) A 2. hadsereg (Morava I., Timok I. és kombinált hadosztály I., Timok II.) Stepa Stepanović tábornagy vezetésével megkísérli az átkelést Szávaszentdemeternél, és ha sikerrel jár, hídfőállást létesít, ahonnan segítséget nyújt az 1. hadseregnek, valamint védi a Drina jobb partját a torkolattól Lešnicáig.
- c) A 3. hadsereg (Drina I., Morava II. és Drina II.) Pavle Jurišić Šturm tábornok vezetésével Lešnicától Ljubovijaig védi a Drina jobb partját, majd, ha lehetőség nyílik, a kellő pillanatban támadásba lendül.
- d) Az užicei hadsereggel (Šumadija II., Užicei dandár és Limi-osztag) és a montenegrói szandzsáki osztag támad Višegrad és Goražda felé haladva, míg a többi kisebb egység védi a határt.¹³³ Putnik marsall a terv szerint tehát a szárnyakon kívánt támadásba lendülni és a centrumnál védekezni.

5-éről 6-ára virradó éjjel a szerb hadvezetőség erős tüzéségi előkészítést követően megkezdte támadását. Az 1. hadsereg nagyobb erőfeszítések nélkül átkelt a Száván, benyomult a Szerémségbe, melyet követően Progar–Ašanja–Obrež–Vitojevci vonaláig nyomult előre, majd megkezdte az erődítési munkálatokat. Ezzel egy időben az I. vonalbeli Timok-hadosztály Mitrovica és Jarak között lépte át a Szávát, és igyekezett észak felé előretörni, de e vállalkozás során több stratégiai hibát is vétett.

Ez a vállalkozás a szerb hadvezetés számára kezdetben sikeresnek tűnhetett, ugyanis az osztrák–magyar hadsereg népfelkelő alakulatai, amelyek a határt biztosították, hátrálni kényszerültek, de már 7-ére a kettős királyság csapatai megadásra kényszerítették őket.¹³⁴ Petar Bojović tábornagy a 2. hadsereg kudarcának hírére a főerőket egy szélesebb hídfőálláson tartotta, kisebb erőkkel pedig támadást intézett Surčin, Jarak és Ruma felé. Ellenük az osztrák–magyar hadvezetés a Zimonyban állomásozó 7. hadosztályt küldte, amely a szerb 1. hadseregbeli lovasságot többször hátrálni kényszerítette. Végül azonban a Duna I. erőteljes oldalirányú támadásának következtében a 7. hadosztály vereséget szenvedett, s Zimony kiürítésére kényszerült, amit a szerbek hamarosan be is vettek. Ezt követően az I. hadsereg még mélyebben benyomult az országba. Eljutottak egészen Újpázova–Vajka–Popinci–Bolgyán vonaláig. Potiorek tábornagy a szerb betörések hírére előrébb hozta az újabb offenzívájának időpontját, amit Putnik nem hagyhatott figyelmen kívül. Szeptember 12-én elrendelte a csapatok visszavonását a Szerémségből, s a csapatok nagy része 14-ére már ismét a Szávától délre foglalt állást.¹³⁵ A visszavonulás a Monarchia életbe lépő védekező mechanizmusa miatt is indokolt volt, ugyanis a felderítés hiányából fakadóan a hadvezetés nem volt tisztában azzal, hogy pontosan mi is a helyzet a Délvidéken, ezért Temesvárról és Budapestről egyre csak érkezett az erősítés.¹³⁶ 10-én az I. és II. vonalbeli Dunahadosztályok egyes századai is átlépték a határt Pancsovánál,¹³⁷ de 12-ére a Monarchia erői sikeresen visszaszorították őket a többi szerb egységgel együtt a Száva túloldalára. A szerbeknek ezen akciója kudarcba fulladt, s 5000 halottjukba, sebesültjükbe és eltűntjükbe került.¹³⁸

Szeptember 11-én Bosznia ellen is támadás indult, amire Potiorek már az első offenzíva kudarcát követően számított, így nem lepte meg.¹³⁹ Szeptember 11-én szerb–montenegrói erők Fočánál, majd 14-én Goraždánál, 17-én pedig Rogaticenél¹⁴⁰ átlépték a Drinát. Szeptember 14-én a szerb II. vonalbeli Šumadija-hadosztály is átlépte a határt. Az osztrák–magyar csapatok, melyeknek zömét az első szerbiai hadműveletek előtt idevezényelt 8. és 9. dandár alkotta, harcolva bár, de napról napra hátrálni kényszerültek. Han Pijesak felé vonultak vissza, a Šumadija-hadosztály pedig követte őket és szeptember 26-ára el is érte a települést. A szandzsáki hadsereg ekkor Pale körül, Szarajevó közelében foglalt állást. A helyzetet a boszniai szerb lakosság aktív támogatása is súlyosbította. A boszniai szerbek a támadókra felszabadítókként tekintettek. Potiorek ezt látva két dandárt küldött a tartomány megerősítésére,¹⁴¹ amelyek hamarosan meg is állították az ellenséges előrenyomulást, és október 5–10. között ellentámadásba mentek át. Ezt követően a montenegrói–szerb hadsereg állandó hátrálásra kényszerült, és október 24-ére az osztrák–magyar csapatok a Drina jobb partjára kényszerítették őket. Ezzel véget ért a szerbek boszniai offenzívája.¹⁴²

Támadni csak azért is... – a második szerbiai offenzíva

Az augusztusi kudarcot követően, Potiorek a hónap végére már az újabb támadást tervezte, s mindezt úgy, hogy von Hötendorffal már nem kellett mindent egyeztetnie, mivel uralkodói döntés alapján kikerült az AOK alárendeltségéből. Bár augusztusra, a 2. hadsereg elszállítását követően a szerbek egyértelmű erőfölénnyel rendelkeztek, Potiorek elvetette az ellentámadásra épülő stratégia lehetőségét.¹⁴³

Szeptember 7-én,¹⁴⁴ két nappal korábban, mint tervezte, Potiorek elrendelte az 5. hadsereg átkelését a Drina alsó folyásánál, a 6. hadsereg átkelését pedig Loznica és Ljubovija között (a Drina középső folyásánál). A korábbi hibából tanulva Potiorek északra vonultatta a 6. hadsereget, így annak egyesülése az 5. hadsereggel könnyebben megvalósíthatóvá vált. Fő célpontként, akárcsak korábban is, Valjevót jelölte meg. A szerbek az első támadást követően megerősítették a határvédelmet, így az 5. hadsereg csak óriási véráldozatok árán tudott átkelni a Drinán és azt is csak többszöri próbálkozások után. Az átkelés közben az 5. hadsereg kereteibe tartozó 21. Landwehr hadosztály a 9. hadosztállyal együtt a Parašnica-félszigetnél bajba került.¹⁴⁵ A szerb 2. hadsereg szívós ellenállást tanúsított és többször visszaverte a Drina nyugati partjára a csapatokat.¹⁴⁶ Az 5. hadsereg ezt követően egészen 13-ig nem tudott támadásba lendülni.¹⁴⁷

A 6. hadsereg egységei a 3. hadsereget meglepve,¹⁴⁸ nagyobb nehézségek nélkül megvetették lábukat a Drina túlsó partján, Krupanj és Loznica között.¹⁴⁹ Az 5. hadsereg, mint említettük, 13-án ismét támadásba lendült, s most már nagyobb sikereket ért el. A 21. Landwehr lövészhadosztály sikeresen átdobott nyolc zászlóaljat Parašnicába, hídfőállást létesített, és nagyobb nehézségek nélkül hidat vert. Mindez az északról támadást indító, Krausz-féle kombinált hadtest támogatásának köszönhetően történhetett meg, ugyanis az a 2. szerb hadsereg erőinek megosztására kényszerült, mert a kombinált hadtest veszélyeztette annak jobb szárnyát. A szerbek, bár túlerővel néztek szembe, sikeresen védekeztek, de az osztrák–magyar csapatokat nem tudták kiszorítani az ország területéről. 16-án már a 9. hadosztály is hídfőállást létesített, akárcsak szeptember 17-én a kombinált hadtest is Jaraknál. A folyón való átkeléssel azonban nem oldódott meg minden nehézség. A szerbek továbbra sem voltak megtörve, szívósan ellenálltak. Így 25-ét követően a Mácsvában egyre inkább állóháború alakult ki.¹⁵⁰

Míg az 5. hadsereg színterén állóháború alakult ki, a 6. hadsereg véres harcokba keveredett. A szerb 1. hadsereg Pecka településnél sikeresen oldalba támadta az osztrák–magyar erőket, amelyek így szeptember 17-én rendezetlenül vonultak vissza, egészen Jagodnjáig, amit követően védelembe mentek át. A szerb hadvezetés úgy ítélte meg, hogy a 17-ei események után az osztrák–magyar erők képtelenek ellenállni, így üldözőbe vették őket. Ez azonban óriási hibának bizonyult, mert a visszavonuló osztrák–magyar erők a magaslatoknál rövid időn belül védekezésre rendezkedtek be.

Így került sor a szeptember 19–22-éig tartó harcokra Mačkov kamennél. Az elhíresült magaslat e négy nap alatt naponta többször is tulajdonost váltott, mígnem végül 22-ére Mačkov kamen súlyos veszteségek árán ugyan, de osztrák–magyar kézbe került. A magaslatért folyó harcnak összesen 2000 áldozata volt. A vereség után a szerb 1. hadsereg a Kulina–Miletina–Bobija vonalig vonult vissza.¹⁵¹

Szeptember 26-ától október 24-éig a lőszerhiány és a nagy esőzések következtében állóháború alakult ki a teljes fronton. Csak kisebb támadásokra került olykor sor, s azokra is csak osztrák–magyar oldalról, mert a szerbek tüzérségi felszerelés hiányában csak védelemre szorítkozhattak. Az állóháborús helyzetben Potiorek tábornagy változtatott, amikor október 24-én az 5. hadseregnek erőteljes támadás indítását rendelte el. Ennek háttérében az állt, hogy olyan hírek érkeztek, miszerint a szerbek hamarosan orosz katonai segítségben részesülnek.¹⁵²

Többnapos harc bontakozott ki, de a térnyerés alig pár száz méter volt. A szerb 2. hadsereg a megerősített 5. hadsereg offenzívájának még mindig sikeresen ellen tudott állni, de lőszer, felszerelés és élelmiszer hiányában már nem sokáig. Stepa Stepanović tábornagy hadserege október 31-ére virradó reggelen, az ellenséget meglepve a Szabács–Cer–Vidojevica vonalig visszavonult.¹⁵³ A hátrálás ugyan lehetővé tette az osztrák–magyar sereg előrenyomulását, de ez valójában csak a szerbeknek kedvezett, mert elérték, hogy az ellenség egyre mélyebbre hatoljon az ország belsejébe, utánpótlási vonalától egyre távolabb.¹⁵⁴

Az offenzíva november 6-án folytatódott. A novemberi támadó hadműveleteket egyes történészek¹⁵⁵ újabb, vagyis harmadik offenzívaként tartják számon, de véleményem szerint, mivel a támadás a korábban kialakított hídfőállásokról folytatódott, ugyanazon hadművelet folytatásáról volt szó.

November 6-án Potiorek a teljes Balkán-haderőt bevette, ami az erősítéseket követően kb. 230 000 embert tett ki. A támadás tüzérségi előkészítéssel indult meg, amely olyan erős volt, hogy a szerb 3. hadsereg már másnap, november 7-én hátrálni kényszerült Jarebice vonaláig. Ezekben a kezdeti napokban a veszteségek olyan nagyok voltak, hogy a szerb kormány és a vezérkar egy különbeker megkötésének a lehetőségéről tárgyalt, de azt végül elvetették. Az ellenállás mellett döntöttek, annak ellenére, hogy felszerelésük fogytán volt. November 9–14-éig mindhárom sereg hátrálni kényszerült.¹⁵⁶ 14-én Valjevo környékén álltak, de a jobb védelmi lehetőségek reményében hamarosan tovább hátráltak, és a Kolubara és a Ljig jobb partján foglaltak állást.¹⁵⁷ Az osztrák–magyar hadvezetésnek ezért a sikerért súlyos árat kellett fizetnie. 130 000 ember lelte halálát e pár nap alatt a szerb fronton.¹⁵⁸

A visszavonulással a szerb vezérkar a csapatok pihentetését kívánta lehetővé tenni. Erre szükség is volt, mert a nagy nélkülözés következtében a szerb sereg demoralizálódott, s egyre többen kezdtek dezertálni. Félő volt, hogy a katonák leteszik a fegyvert. Ezt bizonyítja a szerb vezérkar november 17-ei parancsa is, amely

a következőt mondta ki: „Az utóbbi időben a sokrétegű nehézségek és nélkülözések következtében egyes katonáknál és parancsnokoknál egy bizonyos szintű szellemi kimerültség érezhető, s ezekkel a nehézségekkel szükségszerűen fel kell vennünk a harcot (...) Biztosaknak kell lennünk afelől, hogy erről a vonalról nem lehet tovább hátrálni (...) és most az eddigi harcokban megszerzett hírnevünk érdekében ki kell eszközölnünk a győzelmet. Ilyen meggyőződéssel kell harcba indulni.”¹⁵⁹

November 17-én a legnagyobb veszteségeket szenvedő 1. szerb hadsereg élére Živojin Mišić vajda került. Ez a lépés is a hadsereg fegyelmének helyreállítását célozta meg. A Balkán-haderő, amely november 15-én sikeresen bevette Valjevót, a térség legfontosabb vasútvonalát is az irányítása alá vette, de mindezt pihenés nélkül. Ez a hadsereg november 16–17-én elérte a Kolubarát is, amelyen 18-án már több egységet¹⁶⁰ sikeresen át is juttatott.¹⁶¹ A Kolubarán való átkelést Potiorek azért sürgette, mert a folyó körüli magaslatok biztosítását követően az osztrák–magyar hadsereg irányítása alá vonhatta az Obrenovac–Lajkovac–Valjevo vasutat, s így ezen az útvonalon biztosíthatta az utánpótlás gyorsabb eljuttatását az egységekhez. A támadásnak viszont volt egy másik célja is a szerb alakulatok pihentetésének megakadályozása.¹⁶²

A Kolubara mentén heves harcok bontakoztak ki 16–19. között,¹⁶³ s ez ráébresztette a tábornagyot arra, hogy a szerb főszereg a Kolubara és a Ljig partjainál foglalt állást. Ennek tudatában erősítéseket vont az 5. hadsereghez és annak további offenzíváját parancsolta. Az előrenyomulás olyan heves volt, hogy a Liborius Frank vezette sereg rövid időn belül szorongatni kezdte a védelemben levő 1. szerb hadsereget, melyet Potiorek a balszárny átkarolásával szeretett volna elválasztani az užicei hadseregtől, így utat nyerve Suvobor és Gornji Milanovac felé. Živojin Mišić vajda, felismerve a seregére leselkedő veszélyt, Suvobor felé húzta vissza hadseregének a balszárnyát, ahonnan a kellő pillanatot kivárva, ellenoffenzívába tervezett átmenni. A támadásra a többi egység válságos helyzete miatt ugyan nem került sor, de Putnik vajda, felismerve a veszélyt, a 3. hadseregbeli Drina I. hadosztállyal megerősítette az első hadsereget. Ezzel egy időben parancsba adta az užicei szerb hadsereg ellenoffenzívába való átmenetét is. A parancsa a következőképpen szólt: „Mivel az ellenség az erőinek fő részét az 1. hadsereg ellen csoportosítja és (...) ezzel annak bal szárnyát szorongatja, (...) egy általános támadásba való átmenettel szükséges annak helyzetén könnyíteni és javítani...”¹⁶⁴ Ezzel egy időben Putnik a többi hadsereg támadását is elrendelte, bár ez hibának bizonyult, mondja Savo Skoko történész, mert fogytán volt a lőszer, és a hadseregek morálja még nem állt helyre.¹⁶⁵

A 2. szerb hadsereg frontján is heves csatározások folytak. Ezek az egységek november 21-én ellentámadásba mentek át, de az osztrák–magyar egységek visszaverték a támadást, sőt 22-ére a teljes Timok I. hadosztályt korábbi védelmi állásáig visszavonulni kényszerítették.¹⁶⁶ Bár a szerb 2. hadsereg védekezni kényszerült, mégis

lekötötte az 5. osztrák–magyar hadsereget, s közben olyan veszteségeket okozott, hogy annak offenzív képessége is csökkent. A harcok 23–24-én tovább folytatódtak, bár jelentősebb hadi sikerre nem került sor. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a heves esőzések és havazások miatt a Kolubara völgye sártengerré vált, ami lelassította a Monarchia katonáinak támadási tempóját. Bár meg kell említeni, hogy emiatt a szerb csapatok védelme is nehezebbé vált. Az első osztrák–magyar sikerre november 25-éig kellett várni. Ekkor az 5. hadsereg VIII. hadtestének egységei elfoglalták a Lazarevac közelében levő Petka nevű falut és a környező magaslatokat, de ez a siker mindkét fél számára óriási veszteségekkel járt. A csata november 25–28. között zajlott le a Ljig mentén, amit követően fokozatosan megindult a teljes szerb arcvonal visszavonulása.¹⁶⁷ A 2. szerb hadsereg a csata után visszavonulóban volt, s ezt követte a 3. hadseregnek a Kamenica folyóig való hátrálása is. November 29-ére a súlyos veszteségeket szenvedő 1. hadsereg a vezérkari utasítás ellenére visszavonult Gornji Milanovacig.¹⁶⁸ Ez magával vonta a 2. hadsereg további hátrálását is, ami Belgrád december 2-ai kiürítéséhez vezetett, amit a Monarchia egységei ki is használtak. Az 5. hadsereg balszárnya harc nélkül megszállta a fővárost.¹⁶⁹ Úgy tűnt, a Monarchia napokon belül megszerzi a győzelmet.¹⁷⁰

Ha figyelembe vesszük, hogy az említett visszavonulással a szerb vezérkar pihentethette a katonáit, és az Aranđelovac–Gornji Milanovac vonalon való erőcsoportosítással 40 kilométerrel csökkentette a frontvonal hosszát, egyértelművé válik, hogy a Monarchia csapatai, melyek utánpótlása akadozott a rossz útviszonyok miatt, az előrenyomulással mind válságosabb helyzetbe kerültek.¹⁷¹

Vereség és visszavonulás¹⁷²

Decemberre végre megérkeztek a várva várt orosz, görög és francia tüzérségi löszerek, és sikerült a szerb ezredek is valamelyest feltölteni, azok harcértéke mégis alacsony volt. Egyre gyakoribbá vált a dezertálás. Erről tudomást szerezve, megjelent a fronton az idős és beteg Péter szerb király, aki megkísérelte a sereget bátorítani, s nem kis sikert könyvelhetett el. A következők hangzottak el tőle: *„Hősök, két esküt tettetek: egyet nekem, a királyotoknak, egyet pedig az országotoknak. Én egy idős, megtört ember vagyok, a halálom közelében, és én feloldozlak benneteket a nekem tett eskütök alól. A másik eskütök alól senki sem oldozhat fel. Ha úgy érzitek, nem tudjátok folytatni, menjetek otthonaitokba, s én szavamat adom, hogy a háború után (...) nem esik bántódásotok. De én és a fiaim itt maradunk.”*¹⁷³ Ezt követően senki sem hagyta el a frontot. December 3-án a szerb vezérkari főnök a következő parancsot adta ki: *„Számos ellenséges szökevény vallomásából az állapítható meg, hogy az ellenségénél úgy az élelem és más szükségletekkel való ellátás, mint a testi teljesítőképesség tekintetében nehézségek álltak be. Hogy az ellenségnek e gyengeségi pillanatát kihasználjuk, és mert csapatainknak erkölcsi állapota és szelleme javult,*

elrendelem: holnap, december 3-án, mindhárom hadseregnek, valamint az Užice-hadseregcsoportnak a Nyugati-Morava bal partján lévő csapatai a velük szemközt lévő ellenséget erőlyesen támadják meg, és a visszavonulásra kényszerítsék..."¹⁷⁴

A parancs értelmében, Potiorek nagy meglepetésére meg is indult december 3-án a szerbek ellentámadása. Az ellentámadás megindításakor a szerb király még mindig a fronton volt, puskával a kezében.¹⁷⁵ A szerb főerők reggel 7 órakor lecsaptak a fronton túlterjeszkedő 6. hadseregére. A 2. hadsereg a 6. hadsereg kötelékei alá vont XIII. hadtestet támadta meg, a centrumon a 3. hadsereg foglalt állást és a túlerővel rendelkező osztrák–magyar XV. hadtest ellen támadott, míg a balszárnyon az 1. és az užicei hadsereg rohamozta meg a teljesen kimerült XVI. hadtestet. A szárnyakon heves harcok alakultak ki, bár ezek nem sok sikerhez vezettek, de a centrumon harcoló alakulatok Suvobor–Rajac–Prostruga vonaláig visszavetették a Monarchia csapatait.¹⁷⁶

Potiorek erről tudomást szerezve megparancsolta az 5. hadseregnek a dél felé való előrenyomulás folytatását, hogy így hátba tudja támadni a szerb főerőket. Itt viszont kulcsfontosságú volt a XVI. hadtest, ugyanis, ha annak a frontja áttörik, az ellenség a Drináig üldözheti a teljes 6. hadsereget, így pedig az 5. hadsereg támadása nem sok vizet zavart volna már. December 5-én az 1. szerb hadsereg elfoglalta a Prostruga–Rajac–Suvobor magaslatokat, és kedvező lehetőséget biztosított a XIII. és XV. hadtest hátba támadására, majd ezt követően erőteljesen üldözőbe fogta a Monarchia egységeit. A XVI. hadtest is visszavonulni kényszerült december 5-én, méghozzá rendezetlenül, minden felszerelést hátrahagyva. A 2. hadsereg nem tudta a Kolubarán át üldözni az osztrák–magyar egységeket, azok szívós ellenállása miatt, s a 3. hadsereg sem tudta visszavetni a XV. hadtestet Rudniktól. Ami az užicei hadsereget illeti, a vele szemben álló 18. hadosztály a főerők veresége miatt visszavonult, így az győzelmet könyvelhetett el.¹⁷⁷

Potiorek ezekkel a tényekkel szembesülve december 6-án visszavonta a 6. hadsereget a Kolubara bal partjára, és abban bízott, hogy az majd helytáll ott addig, amíg az 5. hadsereg nem indítja meg átkaroló hadműveletét a szerb főerők ellen Kosmaj közelében. Ez a támadás viszont az offenzíva háromnapos késése miatt nem valósulhatott meg. December 7-étől kezdve az osztrák–magyar csapatok már visszavonulóban voltak, megállítani őket nem lehetett. Potiorek átkaroló hadművelete kudarcba fulladt. 9-ére a vereség már világossá vált. Potiorek ekkor elrendelte a 6. hadsereg Szabácsig való visszavonulását. Ezzel a lépéssel az 5. hadsereg helyzete kritikussá vált, mert a teljes szerb haderő rávetette magát. A 6. hadsereg végül 12-én átkelt a Száván, és ezzel számára véget ért a harc, míg az 5. hadsereg 11–13-áig harcban állt, majd ezt követően a belgrádi hídfőállásig vonult vissza. A harcok 14-én, a hídfőállásnál tovább folytatódtak. Potiorek ezt látva elrendelte az 5. hadseregnek Szerbiából való kivonását is, ami december 15-én meg is valósult. Ezzel értek véget a Szerbia elleni Potiorek-offenzívák.¹⁷⁸

Az osztrák–magyar haderő vesztesége kb. 150 000 fő és 75 000 eltűnt katona volt, de a szerbek veszteségei is óriási mértéket öltöttek: kb. 130 000 fő és a tisztikar jelentős része odaveszett.¹⁷⁹

A Monarchia hadvezetése, annak ellenére, hogy Szerbiában a terep szinte járhatatlan volt, könnyű győzelemre számított, de túlságosan lebecsülte az ellenséget, a saját erőit pedig felbecsülte.¹⁸⁰ A kudarchoz emellett az is hozzájárult, hogy Potiorek – akit a sikertelen hadjáratot követően felmentettek – csak egy alkalommal szemlélte meg a harcoló csapatokat, s így nem tudhatta, hogy azok milyen válságos állapotban voltak.¹⁸¹

Az 1914-es hadműveleteket követően a szerbiai fronton 1915. szeptember végéig nyugalom honolt, s csak ezt követően sikerült a Száva menti kis királyságot megtörni.

5. ÖSSZEZÉS

Dolgozatomban láthattuk, hogy a Monarchia súlypontja az 1860–70-es évektől kezdve fokozatosan a Balkánra tolódott, ahol a keleti válságot követően a status quo fenntartására törekedett, vagyis a Török Birodalom határainak a megőrzésére, hogy így ellensúlyozni tudja Oroszország balkáni ambícióit. Ausztria–Magyarország ezzel a politikájával apránként maga ellen fordította Szerbiát, s így akuttá vált a szerb kérdés mielőbbi megoldása. A fő gondot az jelentette, hogy a szerb kihívásra a Monarchia vezető körei rendszerint rossz választ adtak, s így egyre veszélyesebbé vált számukra a déli szomszéd. A problémák végül Szarajevóban kulmináltak, mikor Gavrilo Princip leadta a sorsdöntő lövéseket Ferenc Ferdinándra, amelyek meghatározták a történelem menetét.

Ezt követően rövidesen kitört a világháború, amelyre a Monarchia – haderejét nézve – nem volt felkészülve. A hadseregfejlesztés elmaradásában, láthattuk, nagy szerepe volt az ellenzéknek, amely minden véderőreformot heves ellenzéssel fogadott. Azonban magának az uralkodónak a szerepét sem szabad ebben lebecsülni, ugyanis Ferenc József a technikai újítások többségét feleslegesnek tartotta. Ennek következtében a Monarchia a század végére elveszítette a fegyverkezési versenyt, s egyre inkább másodrangú nagyhatalomként volt csak jelen a térségben.

A Monarchia fegyverkezésben való lemaradása a haditervekben is tükröződött. Mivel a dualista birodalom nem rendelkezett elegendő hadosztállyal egy kétfrontos háború megvívására, a vezérkarnak egy olyan lépéssorrendet megkövetelő mozgósítási tervet kellett kidolgoznia, amelynek végrehajtását bármilyen rendellenesség kudarcba juttathatta volna. Ez gyakorlatilag meg is történt az orosz mozgósítást követően. A Monarchia vezérkarát óriási felelősség terhelte azért, hogy nem ellenőrizte le, hogy a mozgósítás problémamentes végrehajtását az akkori vasúttechnikai fejlettség lehetővé teszi-e. Ha ezt megtette volna, akkor feltehetőleg az orosz mozgósítást követően nem jelentkeztek volna felvonulási gondok.

Továbbá láthattuk, hogy az első „Potiorek-offenzíva” egy hét alatt csúfos vereségbe fulladt. Ennek fő okát abban állapíthatjuk meg, hogy a támadás fő iránya hibás volt, mert ugyan igaz, hogy a meglepetés ereje az osztrák–magyar hadvezetés kezében volt, de ezt a hadseregek nem tudták kihasználni a rossz terepviszonyok miatt. Az ellenség még azelőtt rájött a Monarchia haditervére, mielőtt annak egységei oldalba tudták volna támadni a szerb főereget. Így a szerb vezérkar át tudta irányítani az erőinek fő részét az ország nyugati határának a védelmére. Ezek voltak a kezdeti nehézségek okai. Az első hadjárat összeomlásának fő okait viszont a ceri csata alatt hozott rossz stratégiai döntésekben kereshetjük. Mint dolgozatomban rávilágítottam, az offenzíva összeomlására a balszárnyon harcoló 21. Landwehr lövészadosztály visszavonulása miatt került sor. Ez viszont azért történt meg, mert az említett lövészadosztály visszavonulását követően a balszárnyat a 9. gyaloghadosztálynak egyedül kellett tartania, mivel a hadvezetés nem tudott elég gyorsan erősítéseket juttatni az említett magaslatra. Miután ez lehetetlennek bizonyult a szerb főerők frontális támadásával szemben, a teljes arcvonalon megindult a visszavonulás. Az első hadjárat összeomlásához az is hozzájárult, hogy a 6. hadsereg túl messze helyezkedett el az 5.-től, így érdemben nem tudta befolyásolni a ceri csata kimenetelét, már csak azért sem, mert túl későn indította a támadását, így az 5. és 6. hadsereg szélső szárnyai nem tudtak találkozni.

Ami a második offenzíva kudarcát illeti, véleményünk szerint annak okai főleg a kedvezőtlen terepviszonyokkal magyarázhatóak. Mivel az osztrák–magyar csapatok utánpótlása akadozott, a katonák a hadjárat során végig éheztek, s sorsukat az is nehezítette, hogy az első hó még őszi egyenruhában köszöntött rájuk. A kudarc másik oka a hadsereg túlhajszolásában rejlett. Potiorek – aki mellesleg csak egyszer járt kint a katonái között a fronton – követelte a hadseregek gyors előrenyomulását, nem adott lehetőséget az egységeknek a pihenésre, így azok egyre inkább demoralizálódtak, s így a csapatok harcértéke csökkent. A kudarchoz továbbá hozzájárult Szerbia mélységi védelemre alapuló haditerve is, amely fokozatosan felmorzsolta az osztrák–magyar egységeket, s nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a Monarchia hadvezetése alábecsülte a szerb hadsereget.

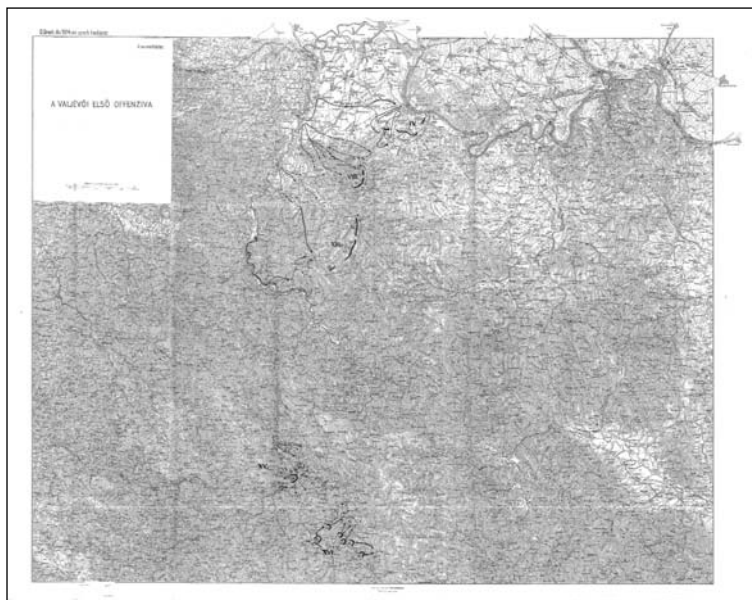
Ausztria–Magyarországnak a Száva menti kis királyság megregulázására tett kísérlete, mint bemutattuk, kudarcba fulladt, ami óriási presztízsvesztéssel járt. A kudarc hatására Bulgária hadba lépésére csak 1915-ben került sor, Románia pedig a vereség hatására még inkább eltávolodott a központi hatalmaktól.

Szerbia megtörésére 1915-ig várni kellett, amikor német és bolgár segítséggel a Monarchia csapatai végre lerohanhatták gyűlölt ellenségüket.

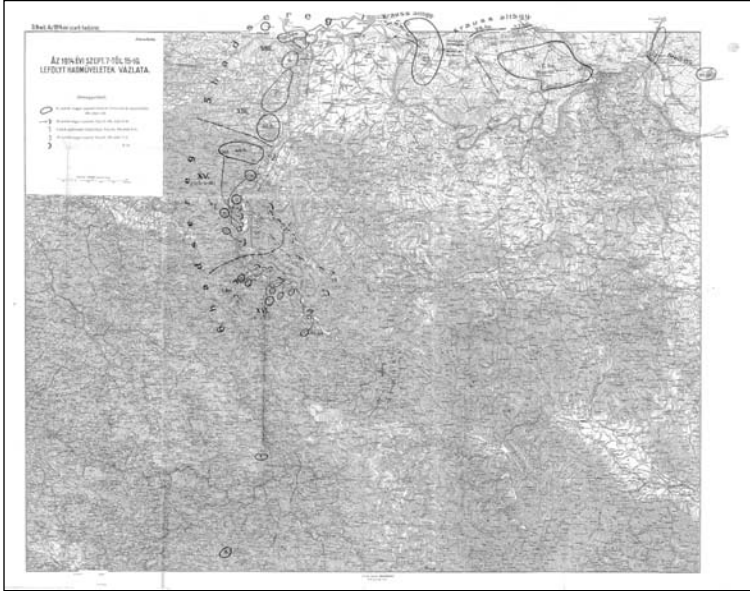
1. ábra

(Forrás: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2301.jpg)

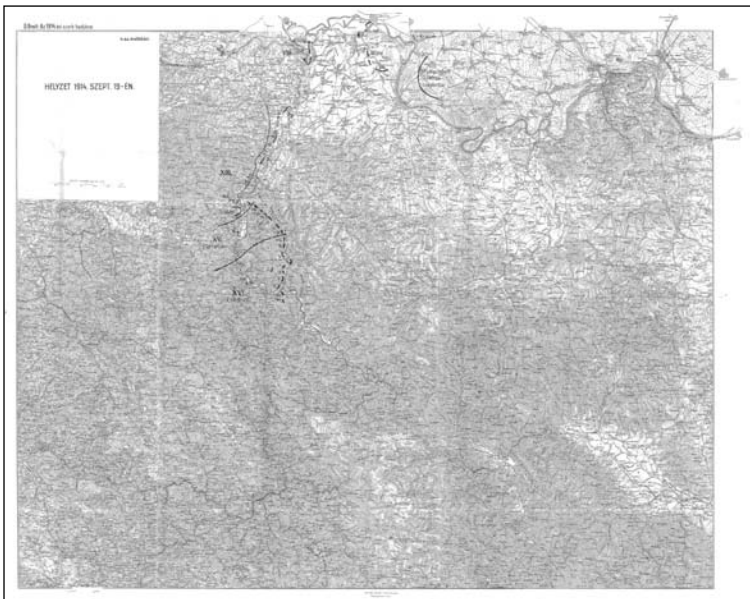
2. ábra

(Forrás: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2302.jpg)

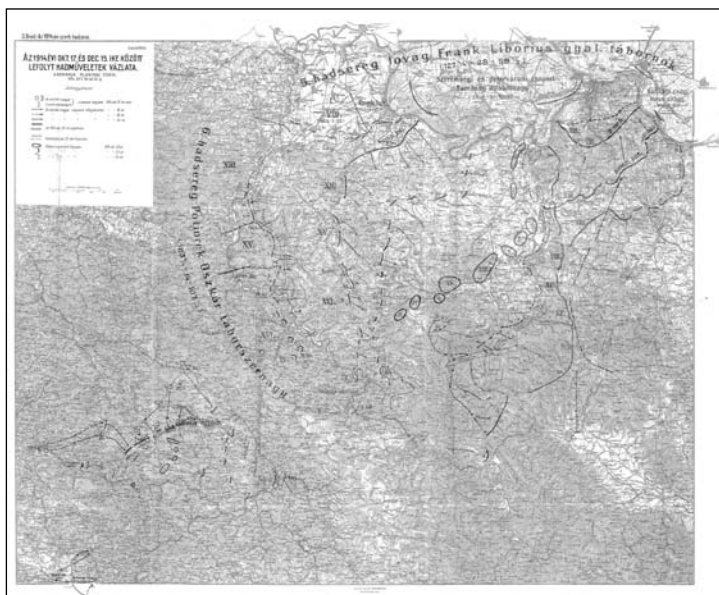
3. ábra

(Forrás: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2303.jpg)

4. ábra

(Forrás: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2304.jpg)

5. ábra

(Forrás: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2305.jpg)

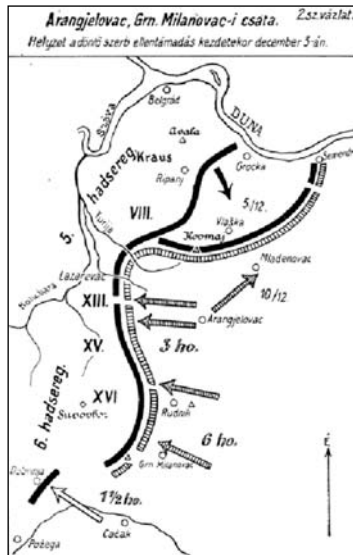
6. ábra

(Forrás: Farkas Márton: Az első tűzpróba. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina-Száva mentén 1914. augusztusában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 31. évf. [1984] 3. sz. 452.)

7. ábra

(Forrás: Németh Lajos: Az 1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegró ellen [Második közlemény]. Hadtörténelmi Közlemények, 26. évf. [1925] 481.)

8. ábra

(Forrás: Németh Lajos: Az 1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegró ellen [Második közlemény]. Hadtörténelmi Közlemények, 26. évf. [1925] 487.)

JEGYZETEK

- ¹ Csorba László: *Az önkényuralom kora (1849–1867)*. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2005. 310–312. (A továbbiakban: Gergely, 2005.)
- ² Uo. 323.
- ³ Uo. 388.
- ⁴ Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, 2000. 17. (A továbbiakban: Galántai, 2000.)
- ⁵ Uo. 21.
- ⁶ A hanyatló Török Birodalmat nevezték így a kortársak.
- ⁷ Galántai, 2000. 17.; Diószegi István: *Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája*. Budapest, 2001. 11–14., 19–27. (A továbbiakban: Diószegi, 2001.)
- ⁸ Pölöskei Ferenc: *Tisza István nemzetiségi politikája az első világháború előestéjén*. Századok, 104. évf. (1970) 1. sz. 3–4.; Diószegi, 2001. 62–63.
- ⁹ Skoko, Savo – Opačić, Petar: *Vojvoda Stepa Stepanović u ratovima Srbije 1876–1918. I. (Tom)*. Beograd, 1985. 159–161. (A továbbiakban: Skoko – Opačić, 1985. I.)
- ¹⁰ Dragutin Dimitrijević
- ¹¹ Skoko – Opačić, 1985. I. 159–161.
- ¹² Andrassy Gyula: *Diplomácia és világháború*. Budapest, 1990. 26. (A továbbiakban: Andrassy, 1990.)
- ¹³ Skoko – Opačić, 1985. I. 167.
- ¹⁴ Diószegi, 2001. 15–118.
- ¹⁵ Gergely, 2005. 490–504.
- ¹⁶ Galántai, 2000. 35–37.
- ¹⁷ 1905–1913 között a Monarchia balkáni tőke kivitele megkétszereződött.
- ¹⁸ Ez a lépés a Monarchia számára azért volt rendkívül fontos, mert Szerbia 1905-ben 110 millió dináros francia hitelt vett fel, többek között fegyvervásárlásra, s ezzel az országot végleg az antant hatalmak mellé szegezték.
- ¹⁹ Skoko – Opačić, 1985. I. 223–225.
- ²⁰ Uo. 223–225.
- ²¹ Az 1906-os vámháború tervének kidolgozója, az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.
- ²² Galántai, 2000. 37–38.
- ²³ Rauchensteiner, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie 1914–1918*. Wien – Köln – Weimar, 2013. 18–19. (A továbbiakban: Rauchensteiner, 2013.)
- ²⁴ Palotás Emil: *Okkupáció-annexió, 1878–1908*. História, 17. évf. (1995) 1. sz. 30. (A továbbiakban: Palotás, 1995.)
- ²⁵ Uo. 31.
- ²⁶ Uo. 31.
- ²⁷ Aehrenthal volt az, aki összekapcsolta a Szandzsák kiürítését az annektálással, ezzel annak a látszatát keltve, hogy a Monarchiának a Balkánon nincsenek hódító szándékai, viszont az igazság az volt, hogy csak a hódítás irányán változtatott.
- ²⁸ Rauchensteiner, 2013. 19.
- ²⁹ *Királyi kéziratok Bosznia–Hercegovina annektálásáról*. In: Szabó Dániel (szerk.): *Az első világháború*. Budapest, 2009. 32–34. (A továbbiakban: Szabó, 2009.)
- ³⁰ Hóman Bálint – Szekfű Gyula – Kerényi Károly (szerk.): *Egyetemes történet négy kötetben*. Budapest, 1935–1937. <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0001/0005/0003/0005/0003-16e.html> (A letöltés ideje 2014. november 8.)
- ³¹ Skoko – Opačić, 1985. I. 180.
- ³² Palotás, 1995. 31.
- ³³ Később is ezen az állásponton lesz. 1913. január 1. és 1914. június 1. között huszonhatszor követelte a kormánytól a Szerbia elleni háború indítását.

- ³⁴ Galántai, 2000. 40.
- ³⁵ Andrassy, 1990. 29.
- ³⁶ Galántai, 2000. 41–42.
- ³⁷ „Fekete kéz” néven is ismert. A nevet a szerb kormányt támogató körök adták, akik maguk is tartottak az egyesülettől.
- ³⁸ Skoko – Opačić, 1985. I. 181–182.
- ³⁹ Galántai József: *Szarajevótól a háborúig: 1914. július*. Budapest, 1975. 21.
- ⁴⁰ Skoko – Opačić, 1985. I. 183.
- ⁴¹ Uo. 212–213.
- ⁴² Galántai, 2000. 44–45.
- ⁴³ Osztrák–magyar balkáni programja: önálló Albánia létrehozása, valamint Szerbia megnövekedésének a támogatása, de csak abban az esetben, ha az szoros gazdasági kapcsolatokat épít ki a Monarchiával. Ez éles osztrák–magyar–szerb konfliktushoz vezetett.
- ⁴⁴ Berchtold javaslatára mozgósítottak és ultimátumot küldtek.
- ⁴⁵ Diószegi, 2001. 135–136.
- ⁴⁶ Uo. 140–142.
- ⁴⁷ A trónörökös 1914-ben hadgyakorlaton vett részt Tarčinban, amit követően feleségével Sarajevóba látogatott.
- ⁴⁸ Galántai, 2000. 79.
- ⁴⁹ Hastings, Max: *1914: Európa lángba borul*. Budapest, 2013. 40–41. (A továbbiakban: Hastings, 2013.)
- ⁵⁰ Galántai, 2000. 79.
- ⁵¹ Szabó, 2009. 41–42., 50–53.
- ⁵² Uo. 51.
- ⁵³ Uo. 54–57.
- ⁵⁴ Uo. 61–64.
- ⁵⁵ Hastings, 2013. 112.
- ⁵⁶ Németh Lajos: *Az 1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegro ellen (Első közlemény)*. Hadtörténelmi Közlemények, 26. évf. (1925) 315–317. (A továbbiakban: Németh, 1925.)
- ⁵⁷ Szabó, 2009. 74.
- ⁵⁸ Balla Tibor: *A militarista birodalom mítosza. Az osztrák–magyar haderő az első világháború előestéjén*. Hadtörténelmi Közlemények, 127. évf. (2014) 3. sz. 635. (A továbbiakban: Balla, 2014.)
- ⁵⁹ Uo. 635., 638.
- ⁶⁰ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5362>
- ⁶¹ Gergely, 2005. 378–379.
- ⁶² Uo. 524–525.
- ⁶³ Kozári Mónika: *A dualizmus kora: 1867–1914*. Budapest, 2009. 43.
- ⁶⁴ Balla, 2014. 629.
- ⁶⁵ Uo. 631.
- ⁶⁶ Uo. 630.
- ⁶⁷ Uo. 630.
- ⁶⁸ Berény Imre: *A világháború története: 1914–1918: diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanúk hiteles följegyzései és eredeti adatok nyomán (1. köt.)*. Budapest, 1928. 207.
- ⁶⁹ Gulyás, László: *Was the Austro-Hungarian Monarchy One of the True Great Powers? On the Historical Geographical and Political-Geographical Aspects of the Fall of the Austro-Hungarian Monarchy*. Central European Papers, 1. évf. (2013) 1. sz. 10–11.

- ⁷⁰ Hajdu Tibor: *A hadkötelezettség és a haza védelmének eszménye a soknemzetiségű Monarchiában*. Hadtörténelmi Közlemények, 116. évf. (2003) 1. sz. 35. (A továbbiakban: Hajdu, 2003.)
- ⁷¹ Balla, 2014. 630.
- ⁷² Simkins, Peter – Jukes, Geoffrey – Hickey, Michael: *The First World War: The War to end all Wars*. Oxford, 2003. 192. (A továbbiakban: Simkins – Jukes – Hickey, 2003.)
- ⁷³ Uo. 279.
- ⁷⁴ Hastings, 2013. 118.
- ⁷⁵ Skoko, Savo: *Vojvoda Radomir Putnik 1. (Tom)*. Beograd, 1985. 20. (A továbbiakban: Skoko, 1985.)
- ⁷⁶ Pilch Jenő: *A nagy háború írásban és képekben északon és délen I*. Budapest, 1915. 19. (A továbbiakban: Pilch, 1915.)
- ⁷⁷ József Ágost: *A világháború amilyenek én láttam. I*. Budapest, 1926. 6–7. (A továbbiakban: József, 1926.)
- ⁷⁸ Rauchensteiner, Manfred: *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Wien – Köln – Weimar, 2014. 184.
- ⁷⁹ Pilch, 1915. 21–22.
- ⁸⁰ Uo. 21–22.
- ⁸¹ Németh Lajos, 1925. 317–318.; Balla Tibor – ifj. Bertényi Iván – Bonhardt Attila – Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc – Romsics Gergely – Romsics Ignác – Turbucz Dávid: *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, 2010. 42–45. (A továbbiakban: Balla – ifj. Bertényi – Bonhardt – Hajdu – Pollmann – Romsics – Romsics – Turbucz, 2010.)
- ⁸² Balla – ifj. Bertényi – Bonhardt – Hajdu – Pollmann – Romsics – Romsics – Turbucz, 2010. 42–45.; Németh, 1925. 318–319.
- ⁸³ Rauchensteiner, 2014. 183–184.; Farkas Márton: *Az első tűzpróba. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina–Száva mentén 1914. augusztusában*. Hadtörténelmi Közlemények, 31. évf. (1984) 3. sz. 439–444. (A továbbiakban: Farkas, 1984.)
- ⁸⁴ Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc: *A Régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, 2014. 55–56. (A továbbiakban: Hajdu – Pollmann, 2014.)
- ⁸⁵ Skoko, 1985. I. 230–232.
- ⁸⁶ Skoko – Opačić, 1985. II. 18.
- ⁸⁷ Uo. 18–19.
- ⁸⁸ Az osztrák–magyar és szerb had felvonulásáról lásd az 1. ábrát.
- ⁸⁹ Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, 1966. 168–169.
- ⁹⁰ Balázs József: *Négy év vasban és vérben 1914–1918. Az első, imperialista világháború katonai történetének áttekintése*. Budapest, 1966. 113. (A továbbiakban: Balázs, 1966.)
- ⁹¹ Hajdu – Pollmann, 2014. 56.
- ⁹² Pollmann Ferenc: *Végállomás: Szabadka. Újabb adalékok a Putnik-afférhoz*. Hadtörténelmi Közlemények, 127. évf. (2014) 3. sz. 747–753.
- ⁹³ Skoko, 1985. II. 33.
- ⁹⁴ Hajdu – Pollmann, 2014. 58–59.
- ⁹⁵ Kraus, Alfred: *Uzroci našeg poraza. Uspomene i rasuđivanje iz svetskog rata (Prevod s nemačkog)*. Beograd, 1938. 33.
- ⁹⁶ Hajdu – Pollmann, 2014. 56–57.
- ⁹⁷ Balla – ifj. Bertényi – Bonhardt – Hajdu – Pollmann – Romsics – Romsics – Turbucz, 2010. 42–45.; Farkas, 1984. 441.
- ⁹⁸ Balázs, 1966. 114.
- ⁹⁹ Farkas, 1984. 441–443.
- ¹⁰⁰ József, 1926. 14–15.

- ¹⁰¹ Farkas, 1984. 446.
- ¹⁰² Farkas, 1984. 443.
- ¹⁰³ Uo. 444.
- ¹⁰⁴ Skoko, 1985. II. 31.
- ¹⁰⁵ Farkas, 1984. 445.
- ¹⁰⁶ A hadjáratról és annak helyszínéről lásd a 2., ill. 6. ábrát.
- ¹⁰⁷ Uo. 453.
- ¹⁰⁸ József, 1926. 19–21.
- ¹⁰⁹ Skoko, 1985. II. 47.
- ¹¹⁰ Uo. 46–47.; Farkas, 1984. 453.
- ¹¹¹ Farkas, 1984. 453–454.
- ¹¹² Németh, 1925. 339.
- ¹¹³ Skoko, 1985. II. 48–49.
- ¹¹⁴ 9. gyaloghadosztály
- ¹¹⁵ Skoko, 1985. II. 65–67.; Farkas, 1984. 454–455.; Skoko – Opačić, 1985. II. 21–24.
- ¹¹⁶ Skoko, 1985. II. 67.
- ¹¹⁷ Farkas, 1984. 456.
- ¹¹⁸ Skoko, 1985. II. 70–72.
- ¹¹⁹ Hastings, 2013. 223–224.
- ¹²⁰ József, 1926. 25.
- ¹²¹ Skoko, 1985. II. 72–76.
- ¹²² Pollmann Ferenc: *A szerbekkel elkövetett osztrák–magyar atrocitások az első világháború elején. Sabác, 1914. augusztus 17.* Hadtörténelmi Közlemények, 122. évf. (2009) 3. sz. 715–730.
- ¹²³ Skoko, 1985. II. 82–85.
- ¹²⁴ Németh, 1925. 341.
- ¹²⁵ Galántai, 2000. 178–179.
- ¹²⁶ A szerb betörésről és az offenzíva első szakaszáról lásd a 3. és 4. ábrát.
- ¹²⁷ József, 1926. 68.
- ¹²⁸ A 29. hadosztályt augusztus 31-én a rangidős Krauss Alfréd altábornagynak, az 5. hadsereg parancsnokának rendelték alá.
- ¹²⁹ *A világháború, 1914–1918. V. kötet. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. évi szeptember–decemberi szerbiai és Montenegró elleni hadjárata.* Budapest, 1932. 8–11. (A továbbiakban: A világháború, 1932.)
- ¹³⁰ Németh, 1925. 342–343.
- ¹³¹ Skoko – Opačić, 1985. II. 51.
- ¹³² A világháború, 1932. 8–12., 14–15.
- ¹³³ Skoko, 1985. II. 104–105.
- ¹³⁴ Az I. vonalbeli Timok hadosztályt.
- ¹³⁵ Hajdu – Pollmann, 2014. 86.
- ¹³⁶ Uo. 86.
- ¹³⁷ Balla – ifj. Bertényi – Bonhardt – Hajdu – Pollmann – Romsics – Romsics – Turbucz, 2010. 47.
- ¹³⁸ Keegan, John: *Az első világháború.* Budapest, 2014. 225–226. (A továbbiakban: Keegan, 2014.); Németh, 1925. 343.; Skoko, 1985. II. 107–115.
- ¹³⁹ A világháború, 1932. 9.
- ¹⁴⁰ Szandzsáki hadsereg

- ¹⁴¹ A 3. hegyi dandárt Kalinovikba dobta át, amit a montenegrói tüzérség tűz alatt tartott, valamint a XVI. hadtest 13. dandárját Vlasenicába, amit az ellenség veszélyeztetett.
- ¹⁴² Skoko, 1985. II. 132–135.; Németh, 1925. 345–348.
- ¹⁴³ Hajdu – Pollmann, 2014. 84.
- ¹⁴⁴ Szeptember 7-én veszi kezdetét a tüzérségi előkészítés, 8-án pedig az átkelés.
- ¹⁴⁵ Hajdu – Pollmann, 2014. 86.
- ¹⁴⁶ A világháború, 1932. 47., 50–58.
- ¹⁴⁷ Uo. 48–49.; Skoko – Opačić, 1985. II. 60–62.
- ¹⁴⁸ A szerb hadvezetés arra számított, hogy ismét a Jadar völgyében fog sor kerülni a döntő ütközetre, így csak gyengébb erőket hagytak azon a részen, ahol a 6. hadsereg szeptember közepe táján átkelt.
- ¹⁴⁹ A világháború, 1932. 58–71.
- ¹⁵⁰ Skoko – Opačić, 1985. II. 62–84.; Németh, 1925. 343–345.
- ¹⁵¹ Skoko – Opačić, 1985. II. 85–90.
- ¹⁵² Németh, 1925. 351.; A világháború, 1932. 250–252.
- ¹⁵³ Németh, 1925. 349–351.
- ¹⁵⁴ Uo. 473.
- ¹⁵⁵ Például: Galántai József, Skoko, Savo, Németh Lajos.
- ¹⁵⁶ A világháború, 1932. 287–289.
- ¹⁵⁷ Uo. 360–368.
- ¹⁵⁸ Skoko – Opačić, 1985. II. 93–100.
- ¹⁵⁹ Skoko – Opačić, 1985. II. 106.
- ¹⁶⁰ A 8. hadtest 9. hadosztályának részeit és a teljes 21. Landwehr hadosztály jutott át a folyón, míg a Kombinált hadtest támadása megrekedt.
- ¹⁶¹ Németh, 1925. 479–482.
- ¹⁶² Skoko – Opačić, 1985. II. 108–109.
- ¹⁶³ A csata helyszínéről lásd a 7. ábrát.
- ¹⁶⁴ Skoko – Opačić, 1985. II. 110.
- ¹⁶⁵ Uo. 109–112.
- ¹⁶⁶ Vrače brdo nevű településig.
- ¹⁶⁷ Hajdu – Pollmann, 2014. 275.
- ¹⁶⁸ Skoko – Opačić, 1985. II. 113–116.
- ¹⁶⁹ Galántai 2000. 218.; Hajdu – Pollmann, 2014. 278.; A világháború, 1932. 489–492.
- ¹⁷⁰ Skoko – Opačić, 1985. II. 116–119.
- ¹⁷¹ Uo. 119.
- ¹⁷² A hadműveletekről lásd az 5. és 8. ábrát.
- ¹⁷³ Simkins – Jukes – Hickey, 2003. 287.
- ¹⁷⁴ A világháború, 1932. 512.; Skoko – Opačić, 1985. II. 121.
- ¹⁷⁵ Simkins – Jukes – Hickey, 2003. 287.
- ¹⁷⁶ Skoko – Opačić, 1985. II. 119–122.
- ¹⁷⁷ Uo. 122–127.
- ¹⁷⁸ Uo. 127–141.; A világháború, 1932. 577–583.
- ¹⁷⁹ Galántai, 2000. 218.
- ¹⁸⁰ Keegan, 2010. 312.
- ¹⁸¹ Balázs, 1966. 117.